Book Reviews

- A.J.C. Lach de Bére, Fernand van Langenhove, *Consciences Tribales et Nationales en Afrique Noire*. Institut Royal des Relations Internationales, Bruxelles. Martinus Nijhoff, s-Gravenhage, 1960; 444 blz.
- J.H. Scherer, A.H.J. Prins, *The Swahili-speaking peoples of Zanzibar and the E. African Coast (Arabs, Shirazi and Swahili)*. *Ethnographic Survey of Africa: East Central Africa, part XII*. Uitgave van het International African Institute, London, 1961. 143 pp., m. kaart.
- P. Driessens, Carol Brubaker, *Geesten van het woud*. *Servire Luxe Pockets* nr. 66. Servire, Den Haag 1963. 175 pp., 24 fotos.
- Joh. J. Hanrath, *Indonesian Economics. The concept of dualism in theory and policy*. Den Haag (W. van Hoeve) 1961. 443 pp.
- W. Ph. Coolhaas, H.R.C. Wright, *East-Indian economic problems of the age of Cornwallis and Raffles*. Luzac, London, 1961; 271 pp.
- H.J. de Graaf, M.A.P. Meilink-Roelofs, *Asian trade and European influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630*. *Academisch Proefschrift Amsterdam (S.U.)*. M. Nijhoff, s-Gravenhage 1962. 471 pp.
- Logemann, Herbert Feith, *The decline of constitutional democracy in Indonesia*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1962. XX en 608 blz.
- F.D.K. Bosch, G. Coedès, *Les peuples de la péninsule indochinoise*. 228 pp., 16 pl., 1 carte; Ed. Dunod, Paris, 1962.
- L. Sluimers, Sirdar Ikbāl Ali Shah, *Viet-nam*. London, Octagon Press, 1960. XV, 232 blz., krt.
- L. Sluimers, J.G. Keyes, *A bibliography of North Vietnamese Publications in the Cornell University Library*. Ithaca, Cornell University, 1962. Data paper: Number 47. Southeast Asia Program. Department of Asian Studies. Cornell University. X, 116 blz., X.
- A.F.P. Hulswé, G.P. Oery, *The Man-Shu (Book of the Southern Barbarians)*, translated by Gordon H. Luce), edited by G.P. Oery; Data Paper Nr. 44, Southeast Asia Program, Dept. of Far Eastern Studies, Cornell Univ., Ithaca, N.Y.; 1961. (X) + 116 pp., 1 map.
- C.H.M. Palm, Felix M. Keesing, *The ethnohistory of Northern Luzon*. Stanford University Press, Stanford, California, 1962; 362 pp., 10 krtn.
- P. van Emst, Andrew Sharp, *The discovery of Australia*, Clarendon Press: Oxford University Press. Oxford 1963. 338 pp.
- R.A. Römer, H. Hoetink, *De gespleten samenleving in het Caraïbisch Gebied*. Van Gorcum

BOEKBESPREKINGEN

FERNAND VAN LANGENHOVE, *Consciencs Tribales et Nationales en Afrique Noire*. Institut Royal des Relations Internationales, Bruxelles. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1960; 444 blz. Prijs B.fr. 400.—.

Wat het boek beoogt geeft de schrijver aan in de inleiding: Het is niet de bedoeling om een alomvattend overzicht te geven van de actuele stand van zaken met betrekking tot de verschijnselen tribaal bewustzijn en nationaal bewustzijn in Afrika, maar om daarvan enkele van de meest duidelijke, geplaatst tegen hun historische achtergrond, samen te brengen teneinde zo te komen tot een beter begrip omtrent de voorwaarden van hun ontstaan en ontwikkeling. De schrijver heeft voor dit werk geput uit documentatiebronnen als de „*Monographies Ethnologiques Africaines*”, en uit een respectabel aantal boeken van diverse geleerden, waarbij in het bijzonder Balandier wordt vermeld. *Afrique Noire*, het zij voor alle zekerheid vermeld, is hier Afrika bezuiden de Sahara.

Het werk begint met een korte beschouwing over de factoren die aan het nationaal bewustzijn in het algemeen ten grondslag liggen. Dan wordt nagegaan wat het begrip tribaal inhoudt en welke factoren aan het tribaal bewustzijn ten grondslag liggen. De bespreking van deze interne factoren wordt gevolgd door een historisch omlijnd overzicht van de invloeden die van buiten af op het Afrikaanse tribaal bewustzijn hebben gewerkt: De Arabisch-Islamitische en de Europees-Christelijke kolonisatie vóór de 19de eeuw, en de Arabische en de Europese kolonisatie tijdens de 19de eeuw tot waar de „*African scramble*” een aanvang neemt. In aansluiting hieraan toetst de auteur verschillende volken, die in die periode van koloniale machtsuitbreiding onder vreemd gezag kwamen, op hun tribale structuur. Bij de sociologische benadering van de koloniale periode vormen aspecten als „toestand van afhankelijkheid”, „crisis van de inheemse samenleving”, „invloeden van het stedelijk milieu” het onderwerp van bespreking. Grote aandacht wordt geschonken aan de reacties tegen de „koloniale situatie” zoals die tot

uiting komen in politieke bewegingen op religieuze grondslag als de Gaboense Bwiti, Mokone met zijn Ethiopische Kerk, de Watu wa Mngu secte, de Dini ya Masamba, de Dini ya Jesu Cristo, het Kibanguisme, de Kitawala beweging, de Mau-Mau. Na te hebben gewezen op de belangrijke rol die deze messianistische anti-blanke, anti-koloniale, bewegingen hebben gespeeld in de ontwikkeling van het Afrikaanse nationalisme, behandelt de schrijver de opkomst van de Afrikaanse elites die aanvankelijk optreden als vernieuwers van het tribaal bewustzijn, vervolgens zich bezig houden met het uitwerken van een nationale doctrine en dan aspiraties nastreven die ver buiten het eigen land reiken: Panafrikanisme, *négritude* en culturele vernieuwing. Dit gedeelte van het boek bevat vele, ook autobiografische, bijzonderheden over de carrières van bekende Afrikaanse leiders. Eveneens zet de schrijver hier uiteen hoe de elite zijn ideeën overbracht op de massa en hoe de verhouding werd van de nieuwe leiders tot het traditionele gezag. Hoe de bij de strijd om de onafhankelijkheid betoonde gemeenschappelijke krachtsinspanning, na zijn hoogtepunt te hebben bereikt, wederom uiteenvalt in activiteiten ter bevrediging van het tribaal bewustzijn, demonstreert de schrijver aan de hand van een bespreking van de Mau-Mau opstand, de constitutionele crisis in Buganda in 1952, de onrust in Nyassaland sinds 1953, het tribalisme in Ghana, het regionalisme in Nigeria, de emancipatie van de voormalige Franse gebieden, het unitarisme en het federalisme in de Congo, het tribale conflict in Kasai, het Tutsi-Hutu conflict in Ruanda.

De schrijver komt tot de volgende conclusie: ontstaan in het Westen, nl. Amerika en Europa, bijna twee eeuwen terug, heeft de golf van het nationaal bewustzijn eerst Azië en vervolgens Afrika bereikt en uiteindelijk de gehele wereld omspoeld, met een onweerhoudbare kracht. In de geschiedenis zijn uitingen van nationaal bewustzijn niet nieuw. Men ontdekt dit verschijnsel ook in Afrika vóór de koloniale periode, bijv. bij de Zande en in Ruanda. Wel is nieuw, sedert het einde van de 18de eeuw, de vooraanstaande plaats die het nationaal bewustzijn gaat innemen in de rangorde der sociale waarden. Het nationaal bewustzijn van de 20ste eeuw vertoont in Azië en in Afrika een bijzonder aspect: het anti-kolonialisme. Bovendien was in het Westen het nationaal bewustzijn de exponent van een reactie tegen het moederland, waarvan men noch qua afstamming noch qua cultuur vreemd was (hetgeen bijv. bij de Noord-Amerikaanse kolonisten het geval was); in Azië en Afrika daarentegen is de vrijheidstrijd der onder koloniaal bewind verkerende volken een reactie van niet-blanken tegen het gezag

der blanken en tegen een overmachtige vreemde cultuur. Het bijzondere karakter dat het ontstaan van het nationaal bewustzijn in Afrika vertoont houdt verband met het sociale milieu dat zich kenmerkt door tribale structuur der bevolkingseenheden. De tribale structuur waarin de verwantschapsbetrekkingen een belangrijke rol spelen vindt zijn uitdrukking in het tribaal bewustzijn. De komst van de blanken in dit milieu bracht voor de Afrikaan met zich mee: de tegenstelling blank-zwart, het besef van onontkoombare minderwaardigheid, degeneratie van de tribale structuur. Het laatste voornamelijk in de steden waar bovendien de geldeconomie de Afrikaan tot nog grotere afhankelijkheid van de blanke brengt en waar de tegenstelling blank-zwart zich verscherpt. In de steden, met hun heterogene bevolking en instabiliteit van de samenleving, worden de banden met de stam losser, andere sferen van interesse ontstaan en nieuwe groepsvormingen vinden plaats.

Eigenbelang noopt de blanke de Afrikaan iets bij te brengen van datgene waarop de blanke superioriteit berust: kennis. Hierdoor ontdekt de Afrikaan dat er voor hem mogelijkheden bestaan om te komen tot de macht en de rijkdom die de blanke bezit, en om zich van zijn minderwaardigheid te ontdoen. Dit voert tot het ontstaan van messianistische bewegingen die politieke kleur krijgen door hun ressentiment tegen de blanke.

De koloniale macht heeft echter ook bijgedragen tot de vorming van een aan westerse universiteiten opgeleide intelligentsia. Deze tracht zich gelijke positie, rechten en rijkdommen te verwerven als de blanke, doch wordt door discriminatie in dit streven belemmerd. De rassendiscriminatie wordt juist door deze intellectuelen in het bijzonder als een diepe vernedering gevoeld. Hun frustratie verwerken zij door hun aandacht en activiteiten te richten op de wijzen waarop zij hun rasgenoten tot gelijkwaardigen van de blanken kunnen verheffen. Enerzijds doen zij dit door hun rasgenoten een hernieuwd bewustzijn bij te brengen van de eigen cultuur, anderzijds door hen aan te zetten naar onafhankelijkheid te streven. Op deze wijze ontwikkelt zich binnen de tribale gemeenschappen een nationaal bewustzijn, dat binnen de territoriale grenzen door het ressentiment tegen de koloniale machthebber wordt samengebundeld. Dit is indirect het resultaat van het directe streven der koloniale machten naar unificatie. Het proces der nationale bewustwording speelt zich in Afrika af binnen enkele tientallen jaren, in een steeds sneller tempo dat te verklaren valt uit de snelheid waarmee het koloniale regiem zich over het Afrikaanse continent verbreidde, de ongelijkheid der culturen die plotseling met elkaar

in aanraking werden gebracht, de heftige uitwerking van het regiem.

Met alle mogelijke politieke middelen tracht de intellectuele elite de massa voor de nationale idee te winnen. Hierbij stuit zij op de traditionele hoofden. Dit leidt soms tot eliminatie van de traditionele elite, soms ook past deze zich aan de nieuwe omstandigheden aan en bevestigt zij daarmee haar positie.

Een hoogtepunt wordt bereikt op het moment dat de onafhankelijkheid een feit is. De samenhang, die de gemeenschappelijke oppositie tegen het koloniale regiem had doen ontstaan, en die heterogene bevolkingsgroepen, die voordien geen enkele band met elkander hadden ofwel vijandig tegenover elkaar stonden, had verenigd, wordt dan losser. Het nationaal bewustzijn geraakt aan het wankelen en het tribale of regionale particularisme neemt in kracht toe onder de vaan en in het kader van de nieuwe politieke partijen. Federalisten staan tegenover unitaristen, grote eenheden versplinteren tot vele kleine. Tegelijkertijd komen nieuwe groeperingen tot stand, op grond van economische en sociale overwegingen, die echter door culturele dispariteit weer uiteenvallen. Hoewel het panafricanisme zijn aantrekkingskracht blijft uitoefenen op de intellectuele en politieke elites, is het een ver verwijderd doel, een ideaal, een soort van mystiek geloof, waaraan de panafricanistische congressen en conferenties een platonisch gebleven aanhankelijkheid betonen.

Uit het geheel van onbestendigheid en ingewikkeldheid dat de nieuwe vormen van nationaal bewustzijn in Afrika vertonen komen twee tendenties naar voren. De ene berust op het voortbestaan van traditionele waarden en structuren welke het koloniale regiem in verwarring heeft gebracht. De tweede daarentegen berust op de culturele bijdragen van dit regiem, en op de reacties die het heeft ontketend. Het is aan dit krachtenspel dat de huidige schommelingen in het tribaal en nationaal bewustzijn in Afrika beantwoorden.

De schrijver heeft ons, in de inleiding van het boek, ervan op de hoogte gebracht dat hij zich, wat betreft de te bestuderen verschijnselen, de keuze van het bronnenmateriaal en de plaats van handeling, zekere beperkingen zou opleggen. Een critische bespreking van het aangewende materiaal kan derhalve achterwege blijven. Wat betreft de wijze van onderzoek en interpretatie van de tribale en nationale uitingen van zelfbewustzijn: de schrijver heeft zich met bijzondere nauwgezetheid van zijn taak gekwet. Het is echter vanzelf sprekend dat bij een dergelijk veelomvattend werk, dat zich op ethnologisch, sociologisch, historisch, sociaal-psychologisch terrein beweegt, enkele

punten nadere aandacht verdienen. Naar onze mening is de schrijver, evenmin als vele anderen, erin geslaagd om aan te geven wat het begrip „tribu” precies inhoudt. Op deze wijze komt het „tribaal bewustzijn” enigszins in de lucht te hangen. De schrijver heeft dit ondervangen door die uitingen van collectief bewustzijn die niet voldeden aan het westerse nationaal bewustzijn te beschouwen als uitingen van tribaal bewustzijn. Dit neemt echter niet weg dat, indien men de bevolking van Afrika zou indelen niet naar ethnologische maar naar bijv. adat-staatsrechtelijke criteria, diverse thans als „tribu” betitelde volken, met een daaruit voortvloeiend tribaal bewustzijn, in feite naties zouden blijken te zijn met een nationaal bewustzijn. Het particularisme in de jonge onafhankelijke Afrikaanse staten zou dan terug te voeren zijn tot de wederopleving van het nationaal bewustzijn van oorspronkelijke naties die door de koloniale machthebber tot een tribale rol waren gedwongen.

De schrijver legt naar onze mening een wel wat sterke nadruk op het frustratiecomplex van de elites. Men krijgt de indruk dat de leidende figuren pas door hun eigen frustratie een open oog krijgen voor de minderwaardige positie van hun volksgenoten. Het is uiteraard een moeilijke vraag om aan de hand van het beschikbare materiaal te bepalen welke karaktereigenschappen leidende figuren tot werkelijk nationale voorgangers hebben doen uitgroeien, maar een dosis oorspronkelijk idealisme — zonder voorafgaande frustratie — menen wij vele Afrikaanse leiders wel te mogen toekennen.

De schrijver toont op uitstekende wijze aan dat het sacrale element een zeer belangrijke factor was bij het leiderschap van kleinere religieuze, anti-blanke, min of meer nationalistische bewegingen, doch gaarne hadden wij een nadere toelichting gezien van de manier waarop nieuwe leiders zich bij de grote massa als nationale leiders aanvaardbaar maakten, en zeer zeker in die gevallen waar het (sacrale) traditionele gezag zich tegen hen verzette. En langs welke wegen groeide het nationaal bewustzijn in de steden met hun zo sterk gedifferentieerde bevolking? Is hier de rol van de vakverenigingen niet wat teveel op de achtergrond gehouden?

Spijtig is dat de Maji-Maji rebellie, volgens Nyere „een nationale opstand”, in het boek niet wordt vermeld. Jammer is het dat de voetnoten en de bibliographie elkaar niet volledig dekken.

Deze kleine opmerkingen zijn echter van geen enkel belang voor de beoordeling van het boek als geheel. Wat dat betreft kunnen wij zeggen dat de heer Van Langenhove erin is geslaagd in een goed leesbaar boek de oorsprong van de verschijnselen die de huidige politieke

ontwikkeling van vele gebieden in Afrika begeleiden te verklaren en toe te lichten. Vooral het historisch gedeelte van het boek zal de belangstellende zeer veel kunnen bieden.

A. J. C. LACH DE BÈRE

A. H. J. PRINS, *The Swahili-speaking peoples of Zanzibar and the E. African Coast (Arabs, Shirazi and Swahili)*. Ethnographic Survey of Africa: East Central Africa, part XII. Uitgave van het International African Institute, London, 1961. 143 pp., m. kaart. Prijs Sh. 21/—.

Het onderhavige deeltje van de Survey-reeks is van enigszins bijzondere aard. Dit niet alleen vanwege het feit dat hier nu eens niet de traditionele stam, of eventueel groep van stammen, ten tonele gevoerd wordt — de Swahili-sprekende „volken” zijn onmiskenbaar vogels van diverse pluimage — maar vooral ook omdat zeer veel aandacht aan het verleden besteed is, o.a. in de vorm van een 7 bladzijden tellend hoofdstuk over de archeologie. Dit laatste valt overigens niet te verwonderen wanneer men bedenkt dat in het kustgebied van O.-Afrika vele tastbare relictten van een rijk verleden te vinden zijn.

De meer sociologisch georiënteerde lezer komt in deze survey over het geheel iets minder aan zijn trekken, hetgeen echter de schrijver m.i. niet verweten mag worden. Sociologische studies van Swahili-sprekende gemeenschappen zijn er bij mijn weten niet of nauwelijks.

De auteur heeft in deze publicatie zijn voorliefde voor wat hij noemt „maritieme culturen” kunnen uitleven. Het ontbreekt dan ook niet aan gegevens over de scheepvaart en de visserij, hetgeen echter over het geheel niet ten koste van andere aspecten gaat. Het werk dat hij verzet heeft is niet gering van omvang geweest. Daarvan getuigen o.a. de rijke bibliografie en het daarmee samenhangende grote aantal voetnoten. Om een cijfer te noemen, in de eigenlijke tekst van ongeveer 100 bladzijden zijn in totaal 464 voetnoten opgenomen. Ongetwijfeld is hier met veel inzicht in en liefde voor de materie een hachelijke taak volbracht en een overzicht geschapen dat voor velen die geïnteresseerd zijn in deze kustgebieden of op enigerlei wijze daarmee iets te maken hebben, van grote waarde is.

Natuurlijk zijn er hier en daar wel aanmerkingen te maken. Specia-

listen op het gebied van de geschiedenis van de Portugese, Perzische en Arabische nederzettingen zullen misschien bepaalde details betwisten; hetgeen gezien de onnauwkeurigheid en de vaak geringe betrouwbaarheid van de bronnen nauwelijks anders verwacht kan worden. Bezwaar kan men bv. ook hebben tegen het gebruik van termen als „patriline” en „matriline” (blz. 84) bij de weergave van de verwantschapsterminologie. Uit de opsomming van de termen voor verwanten uit de patriline krijgt men de indruk dat bedoeld zijn de patrilineale verwanten; broer en zuster b.v. zijn daarin opgenomen. Uit het volgende rijtje, de verwanten uit de matriline omvattende, blijkt echter dat we hier bepaald niet aan matrilineale afstamming moeten denken, maar eenvoudig aan verwanten van moederszijde.

Een ander punt b.v. is de betiteling van de op blz. 87 schematisch weergegeven huwelijken als „classificatory cross-cousin marriages”. In het op de linkerzijde van de bladzijde voorkomende schema gaat het om het huwelijk van kinderen van twee cross-cousins, in het andere schema om de verbintenis tussen kinderen van twee parallel-cousins. Worden in beide gevallen de huwelijkspartners inderdaad terminologisch gelijkgesteld met cross-cousins?

Deze opmerkingen betreffen echter kleinigheden, die op geen enkele wijze afbreuk kunnen doen aan de verdiensten van dit werk.

Storende drukfouten komen niet voor. Dat op blz. 113 inplaats van „Religion and Music” gelezen moet worden „Religion and Magic”, blijkt zonder meer uit de tekst.

Een (beperkt) trefwoorden-register vergemakkelijkt het gebruik van het boekje als naslagwerk.

J. H. SCHERER

DR. CAROL BRUBAKER, *Geesten van het Woud*. Servire Luxe Pockets nr. 66. Servire, Den Haag 1963. 175 pp., 24 foto's. Prijs f 2,95.

Het bij de redactie ter bespreking aangeboden boekje van Dr. Carol Brubaker „Geesten van het Woud” is waarschijnlijk uit het Engels vertaald, maar de naam van de vertaler en het jaar van oorspronkelijke uitgave zijn onbekend.

Het is een goedkoop boekje, niet alleen in prijs (f 2,95) maar ook van opzet. Onder de min of meer populaire reis- en avontuurbeschrijvingen (vgl. Julien, Ruark, Koenig, Ingerman, Gatti) neemt „Geesten

van het Woud" zeker niet de eerste plaats in. De verteltrant van het boekje is vrij kinderachtig en wordt bovendien ontsierd door technische nalatigheden zoals het ontbreken van aanhalingstekens en het niet vertalen of juist weergeven van bepaalde woorden of zinsneden („witchdoctor" div. pp., „een kill" p. 32-2, „wist toch graag alles" p. 32-3, „kwam ik ... te spreken" p. 160). Een woord als „maraboe" (p. 53) verdient voor niet-ingewijde lezers een verklarende voetnoot.

Uit het door elkaar plaatsen van mensen- en dierenfoto's zou men kunnen proeven dat de schrijver het onderscheid tussen cultuur en natuur niet kent. En de woorden van de Afrikaanse deelnemers aan de gesprekken worden voortdurend weergegeven in een vroeger veel gebruikte vorm (bv. p. 8: „Bwana goed kijken. Daar in verte bij struik. Ginds. Nu Bwana goed kan zien. Nu Bwana kan zien zeer goed."). Bij dit soort aanhalingen vraagt men zich af of het niet aan de „Bwana" ligt dat hij de gesproken taal slechts gebrekkig verstaat: en indien de conversatie van Dr. Brubaker verliep in een niet-Afrikaanse taal, dan moet hij niet de spot drijven met zijn eigen onkunde inzake de taal van de „negers". De goede weergave van de dragersliederen (pp. 81, 111, 155/156) kan betekenen dat deze gezangen c.q. de vertaling ervan uit andere bron zijn opgetekend.

Het verhaal is uitermate verwarrend en met veel omhaal verteld. Kort en goed komt het hierop neer dat Brubaker op een van zijn foto-safari's verneemt dat een andere blanke een poos geleden op geheimzinnige wijze om het leven is gekomen, waarschijnlijk door een soort „geheime organisatie" van enkele personen in een door gorilla's onveilig gemaakte streek gelokt. Deze gorilla's blijken overigens „de Geesten van het Woud" te zijn. Bij de naspeuringen naar de juiste toedracht van een en ander komt Brubaker in contact met enkele „witchdoctors" en „opperhoofden". Hij vindt grote steun bij zijn gids Makandatwa, de „trouwe neger".

Uit de gebruikte swahili-woorden (simba, tembo, bwana, pp. 8, 11, 63 enz.) en het woord „brousse" (pp. 6, 145 enz.) zou men mogen opmaken dat het verhaal in het oostelijk gedeelte van Congo (L) speelt. Een foto van Pygmeeën duidt in diezelfde richting. Ook de beschreven flora en fauna vormen een aanwijzing (gorilla's, wouden). De onvertaalde uitspraken in het Engels („The palaver was finished." p. 128, „No gorilla at all," p. 132, enz.) kunnen echter wijzen op bekendheid met deze taal (West-Tanganyika) of ze zijn door de vertaler niet vertaald uit de oorspronkelijke tekst van het boekje.

Of er voor een anthropoloog nog belangrijke dingen in dit boekje

staan, valt te betwijfelen. Over sociale structuur, verwantschapsverhoudingen, economische en landbouwkundige aspecten worden geen of slechts zeer summier inlichtingen verstrekt. Over religieuze en magische zaken worden wel enige, overigens niet steeds verhelderende mededelingen gedaan („Grote Geest, Geest van het Woud, Boze Geest, oervader Bundi” pp. 22, 23, 79, 154 enz.). Met name komen de plaats en de eigenschappen van het opperwezen en de voorouders, een mogelijke dualistische kosmologie (Grote Geest/Boze Geest), en de magische verschijnselen niet voldoende uit de verf. Het meest interessant zijn nog (voor de ecologisch-georiënteerde anthropologen) de beschrijvingen van een aanval van olifanten op een „nederzetting” (hoofdstuk 6) en van het leven van de gorilla's (pp. 91, 100, enz.).

In het algemeen is het boekje vanuit een tamelijk romantische instelling ten opzichte van de natuur geschreven. Ermee gepaard gaat een afkeer van urbanisatie en industrialisatie, door Brubaker verward met de begrippen „cultuur” en „beschaving”. Het oerwoud wordt onophoudelijk „maagdelijk” genoemd, alhoewel men uit de mededeling dat „oude culturen zo spoorloos door de voortwoekerende brousse verdwenen zijn” (p. 26) zou moeten opmaken dat deze maagd vaak een weduwe is.

De terminologie betreffende de optredende Afrikanen is ouderwets en paternalistisch, soms sterk generaliserend: negerstammen schijnen een deel van de natuur uit te maken (p. 7); „Het besluipen zit de negers immers in het bloed” (p. 74); een „oeroude” dragerszang wordt pas interessant wanneer vogels of apen ontbreken (p. 80); „Men dient een neger immers steeds in zijn waarde te laten” (p. 104); Brubaker's domme reactie op het zien van een (verborgen) tatoeage (hij legt er een vinger op) (pp. 138-139); een simpele verklaring voor de geringe rol die een exact tijdsschema in deze streken zou spelen (tijd hebben is een teken van standing) (p. 137); de meeste negers zijn niet in staat om zelfstandig te denken en te handelen (p. 165).

Het boekje is kortom een eenvoudig leesboekje dat wel een aantal aantrekkelijke beschrijvingen bevat omtrent wild en natuur, maar dat onder de maat blijft wanneer de schrijver spreekt over mensen en hun gewoonten. Degene die in de titel een goed verhaal over religieuze of magische aspecten of over de werkwijze van een geheim genootschap zou aflezen, wordt op dit stuk bij het lezen in een even grote verwarring gebracht als waaraan Dr. Brubaker in een hem vreemde cultuur blijkbaar meer dan eens ten prooi viel.

P. DRIESSENS

Indonesian Economics. The Concept of Dualism in Theory and Policy. Den Haag (W. van Hoeve) 1961. 443 pp.

Het zal zelden mogelijk zijn, in een reading book van 443 bladzijden een afgerond beeld te geven van het ontstaan, de opbloei en de neergang van een wetenschappelijke gedachtengang. Deze zeldzaamheid doet zich voor ten aanzien van de ontwikkeling van het economische denken met betrekking tot Nederlands-Indië en wel door verschillende oorzaken. De eerste daarvan is, dat die ontwikkeling zich heeft voltrokken in een betrekkelijk korte spanne tijds en wel tussen twee nauwkeurig aan te geven jaartallen: 1910, het jaar waarin Boeke's dissertatie verscheen over „Tropisch-koloniale staathuishoudkunde. Het Probleem” en 1953/4, het jaar van Burger's finale critiek op Boeke in het tijdschrift *Indonesië* over „Boeke's dualisme” en „Boeke's rechtzetting”. De tweede oorzaak is, dat zelden een brilliant en strijdvaardig geleerde, uitgaande van op zichzelf opmerkelijke zij het niet geheel „einwandfreie” uitgangspunten, zó consequent de eens ingeslagen weg blijft vervolgen en zijn thesen zó blijft uitbouwen tot ze volkomen met de realiteit in strijd komen en voor ieder ander onaanvaardbaar worden. De derde oorzaak tenslotte is, dat het aantal in de polemiek rond deze thesen betrokken auteurs zowel naar aantal als landaard zó beperkt is gebleven, dat een overzichtelijke samenvatting van de meningsverschillen en illustratie daarvan met behulp van capita selecta uit hun geschriften mogelijk is.

Waar het dus gaat om het opkomen en ontwikkelen van een gedachtengang welke thans als volkomen achterhaald mag worden beschouwd, zou men zich kunnen afvragen of een dergelijke publicatie nog andere dan dogmen-historische waarde kan hebben; en ook, of ze getuigt van grote piëteit tegenover een toch origineel denker, vaak wel beschouwd als de grondlegger van een nieuwe discipline, die vooral in de eerste decennia tal van adepten had al was er ook van de aanvang af critiek. Immers, al wordt in de capita selecta aan Boeke alle posthume gelegenheid geboden tot het uiteenzetten van zijn fundamentele gedachten over theorie en politiek, de overige afgedrukte studies hebben slechts de tendentie, deze gedachten tot op de draad uit te rafelen en hun onjuistheid onweerlegbaar aan te tonen. Niettemin is in het inleidende gedeelte van het boek met duidelijke woorden gezegd (blz. 28) dat het geenszins in de bedoeling heeft gelegen om de figuur van Boeke als zodanig af te breken en ik ben ervan overtuigd dat dit getuigenis waar is. Het kan ook nauwelijks anders, want met al haar negatief

direct resultaat heeft de arbeid van Boeke grote positieve indirecte waarde gehad. Ze is eenvoudig niet weg te denken; zonder haar zou de niet-westerse economie niet het aangezicht kunnen hebben, dat ze hedentendage heeft. Dit boek moge dan wel als monument, opgericht voor een grote voorganger, merkwaardig zijn omdat het vooral diens zwakke punten onderstreept, het blijft er niet minder een monument om. Immers, juist dit negatieve is inherent aan de betekenis van Boeke, niet alleen voor het economische denken met betrekking tot niet-westerse gemeenschappen, maar eigenlijk ook voor het economische denken in het algemeen. Vanaf de aanvang, maar ook bij elke verdere uitwerking of wijziging van zijn gedachtengang, heeft Boeke telkens weer nieuwe weerstanden oproepen en daardoor het denken van anderen bevrucht en bijgedragen tot de ontwikkeling van het leervak dat hem lief was maar dat allengs via dualistische resp. pluralistische economie vergroeide tot niet-westerse economie en hem daardoor ontgroeide.

Zijn ontkenning van het bestaan van een algemeen-geldende economische theorie deed de theoretisch-economen des te duidelijker de beperktheid van haar overigens onbetwistbare geldigheid inzien; zijn te schematische scheiding tussen sociale en economische behoeften wierp nieuw licht op bepaalde verschijnselen ook in de westerse gemeenschappen en bereidde de weg tot het accepteren van Duessenberry'sche gedachten over consumer behaviour; zijn kunstmatige scheiding tussen pre- en hoogkapitalistische maatschappijvormen welke naast elkaar en in een bijzondere relatie tot elkaar zouden voorkomen, vestigde de aandacht op het verschijnsel der gescheiden markten dat thans ook in de algemene economie een grote rol speelt; de door hem gesuggerede economische minderwaardigheid van de Javaan schiep begrip voor de ruimere betekenis van de perspectivische verkleining bij de beoordeling van toekomstige behoeften en de bevrediging daarvan en bracht een Hennisman tot zijn scherpe analyse van economisch motief en economisch principe; zijn gepretendeerde inversie van vraag- en aanbodcurven bleek geen louter niet-westers economisch verschijnsel te zijn. De tragedie van Boeke was slechts dat hijzelf niet de onvermijdelijke consequenties aanvaardde van de door hemzelf gelanceerde gedachten en bleef volharden in de afwijzing van een algemene economische theorie.

Als dogmen-historie is dit alles ongetwijfeld niet alleen interessant maar ook uitermate leerzaam. Niet ten onrechte zegt men wel dat men leert uit de fouten van anderen; en zeker is dat zo wanneer het intel-

ligente fouten zijn zoals die van Boeke. Dit alleen reeds rechtvaardigt deze uitgave als nuttige leerstof, vooral in een tijd waarin economen slechts matige belangstelling plegen op te brengen voor dogmen-historie.

Er zijn evenwel ook nog andere rechtvaardigingen. Ongetwijfeld waren begrippen als dualisme en pluralisme in de buitenlandse literatuur niet onbekend gebleven, getuige bijv. een auteur als Furnivall. Toch krijgt men de indruk dat nergens de polemiek hierover een omvang en diepgang heeft gekregen als in de Nederlandse literatuur en daarom is een heruitgave van de hoofdmomenten ervan in een breder toegankelijke taal zeker gerechtvaardigd. Maar als nog sterkere rechtvaardiging komt daar bij, dat met name door de na-oorlogse problematiek der onderontwikkelde landen de discussie een veel grotere draagwijdte heeft gekregen. Het gaat niet langer alleen om Nederlands-Indië of Indonesië, om „Indonesian Economics”, maar om problemen welke zich in alle in ontwikkeling bevindende gebieden voordoen, telkens met verschillend accent maar steeds in wezen gelijk; om schijnbare afwijkingen van de theorie welke, gesystematiseerd, weer een regelmaat vertonen welke ze als handzaam in een „realistische theorie” hun plaats doet vinden. Dit is wat ook ikzelf voor ogen had in mijn pleidooi voor „Het goede recht van de niet-westers-economische beschouwingswijze” in het Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie van 1957, mij daarmede dus, gelijk Brand, scharende onder de vertegenwoordigers der institutionalistische school in de huidige economische wetenschap.

Het boek bestaat, behalve het bijwerk zoals biografische gegevens, bibliografie, index, woordenlijst, uit drie gedeelten: een aantal opstellen over de dualistische theorie en een serie over het dualisme en de economische politiek, dit alles voorafgegaan door een Editorial Introduction.

Wat de dualistische theorie betreft acht ik de keuze van de stukken, overgenomen van Boeke zelf, zeer gelukkig: het hoofdstuk over sociale en economische behoeften uit zijn dissertatie en „Dualistic Economics”, de complete inaugurale rede uit 1930. Ook de stukken van G. Gonggrijp, van Gelderen en Wellenstein acht ik zeer instructief doch de herdruk van van der Kolff's „De economie van bruin en blank anders en eender” komt mij minder geslaagd voor. Voor mij hangt er teveel de sfeer omheen waarin deze voordracht oorspronkelijk werd gepresenteerd in 1940 in het paleis van de Mangkunegara. Bovendien levert het opstel na de voorafgaande weinig nieuws op, behoudens dan wat op blz. 234 wordt gezegd over de twee categorieën van menselijke

behoefden („pull” en „push”) als stimulantia voor de overgang van spel tot bewuste, gerichte arbeid.

Ook in het deel over dualisme en economische politiek is aan Boeke het volle pond gegeven door de opneming van essentiële gedeelten uit zijn rede over „Dorpsherstel” en deel I van zijn Bandungse rede over „Het zakelijke en het persoonlijke element in de koloniale welvaarts-politiek”. Duidelijk treedt hieruit en uit de critische stukken van van Deventer en Fruin naar voren, hoe wijde kloof er ligt tussen Boeke's „theorie”, de door hem voorgestane politiek en de (geringe) mate waarin de werkelijk gevolgde politiek daaraan aangepast was; ook hoe de in de theorie zo rechtlijnig voortgaande Boeke op het economisch-politieke vlak feitelijk weifelend en grillig was.

En tenslotte de Editorial Introduction. Klaarblijkelijk heeft daarvoor uiteindelijk de gehele redactiecommissie de verantwoordelijkheid op zich genomen. Gezien het onderwerp, moeten daarin vooral Brand en van der Kolff een belangrijke stem hebben gehad. Juist omdat het zo'n goed stuk werk is, is het m.i. echter te betreuren dat men omtrent de werkelijke samensteller in het blinde tast. Het werk is nl. zó „aus einem Gusz” dat het nauwelijks denkbaar is dat het commissoriaal tot stand kwam.

JOH. J. HANRATH

H. R. C. WRIGHT, *East-Indian Economic Problems of the Age of Cornwallis and Raffles*. Luzac, London, 1961; 271 pp. Prijs 42/—.

Raffles heeft evenals zijn grote tijdgenoot Napoleon gewerkt aan zijn eigen legende en in zijn weduwe, die de befaamde *Memoir of the Life and Public Services of sir Thomas Raffles* in 1830 uitgaf, vond hij een trouwe opvolgster. Het gevolg was, dat hij het tot in onze tijd met uitingen van heldenverering moest doen: Boulger (1897), Egerton (1900), Coupland (1926 en 1946), Emily Hahn (1946), Wurtzburg (1954) zijn daarvan de getuigen. Waar de heldhaftigheid van Raffles in hoofdzaak tegen ons, Nederlanders, was gericht, viel het ons daarvoor wel eens moeilijk den man naar waarde te schatten; was er onzerzijds *appréciatie*, dan was dat gewoonlijk, omdat men in hem een voorloper van de liberalen zag, die gebruikt kon worden in de strijd tegen het verfoeide Cultuurstelsel.

Gelukkig is men in de laatste tien jaar Raffles en zijn werk op meer wetenschappelijke wijze gaan bestuderen; vooraan staan daarbij wel prof. J. Bastin, wiens proefschrift *Raffles' Ideas on the Land Rent System in Java* in de reeks der Verhandelingen van ons Instituut verscheen en de schrijver van het hierboven genoemde werk.

In zijn korte Voorwoord schrijft Wright, dat hij getracht heeft Raffles' werk op Java en Sumatra in het geheel van de Britse en Nederlandse koloniale („imperial" is zijn term) geschiedenis te brengen; hij heeft daarom een aantal economische problemen bestudeerd, waarmee Raffles te worstelen had. Hij heeft geen apologie willen geven, hij ziet R. als een „courageous and immensely energetic man, who being neither a saint nor an intellectual genius, could hardly, in his position, avoid being rather a humbug", toch zal het boek, hoopt hij „evidence which will assist his defence" geven.

Het eerste hoofdstuk *Coffee, Land and Labour in Java* (100 blz.) bevat een overzicht van problemen, waarmee wij ook uit onze Nederlandse historische bijdragen tot Raffles' tijd goed bekend zijn. W. maakt in ruime mate gebruik van de Nederlandse literatuur, zodat wat hij hier geeft voor ons niet nieuw is; het verdient echter zeker toejuiching, dat nu het alleen engels-lezende publiek met een goede samenvatting van de agrarische problemen op Java kan kennis maken.

De drie volgende hoofdstukken berusten in veel sterkere mate op bronnenonderzoek dan het eerste. Hoofdstuk II, *Opium*, is een studie over een onderwerp dat, als men zich aan de bewoordingen van het Voorwoord houdt, eigenlijk niet in het boek thuis hoort, 56 van de 84 bladzijden handelen over Bengalen, de 28, die over Penang, Bencoolen en Java zijn verdeeld, vormen niet meer dan een aanhangsel; ik krijg niet de indruk, dat „opium" voor Raffles een belangrijk vraagstuk was. Onder de wat ruimere titel van het werk is deze studie natuurlijk wel te brengen. Het is zeker nuttig, dat alles wat samenhangt met de opiumopkoop en -verkoop eens grondig werd onderzocht, maar men moet wel veel belangstelling voor het onderwerp hebben om zich door de massa details over deze droge stof te kunnen heenbijten.

Een veel algemener en interessanter onderwerp geeft hoofdstuk III, *Cotton Piece Goods*, waarin ook weer de nadruk op India valt (31 van 47 bladzijden). Zoals men weet, heeft op den duur het fabrieksproduct van Lancaster dat van het Indiase handwerk dood gedrukt, maar dat geschiedde toch pas na de hier behandelde periode, namelijk na 1815. In de hier behandelde tijd vreesden de fabrikanten in Lancashire nog

voor concurrentie van India op de Europese macht en dachten ze nauwelijks aan export derwaarts, anderzijds wensten zij invoer van goedkope grondstof uit Bengalen. Maar de Indische Archipel werd al als terrein beschouwd, waar de Engelse katoentjes de plaats zouden kunnen innemen van die van Coromandel, die onze V.O.C. enige eeuwen had ingevoerd. Aanvankelijk was Penang het centrum voor de distributie, sinds 1811 natuurlijk Batavia.

Hoofdstuk IV, *Tin, Trade and Dominion*, had ik graag met hoofdstuk II van plaats zien ruilen. Het is van veel algemener betekenis en allerlei in de voorafgaande hoofdstukken valt pas na lezing hiervan te begrijpen. Het hoofdstuk is verdeeld in twee onderdelen, waartussen niet veel samenhang bestaat. Het eerste, *Trade and Piracy*, (54 blz.) geeft een interessant relaas over de uitbreiding van de Britse handel in Zuid-Oost-Azië, tot op dat ogenblik een wereld van piraten. Ook wordt duidelijk welk aandeel daarbij de handel van de Compagnie, de Engelse, welk die van de particuliere „country traders” was. Men maakt kennis met tijdelijke vestigingen der Britten in Atjeh en Kedah (ongeveer 1770), met de latere, permanente, van Penang (1786), met een tijdelijke vestiging te Balambangan (Nd. Borneo, 1803—1805), waarbij vooral lt.gouv. Farquhar van Penang een hoofdfiguur was en natuurlijk met vele van Raffles' eigen projecten en vestigingen. Zijn voorkeur wisselt tussen enkele, voor de handel belangrijke, centra (Singapore is natuurlijk het duidelijkste voorbeeld) en uitgebreider bezittingen. De rest over Banka, (29 blz.) behandelt de noodzakelijkheid van de bezetting van dit eiland dat in de 18de eeuw het belangrijkste tingebed van Azië was geworden, zowel omdat men het niet tegen Cornwall wilde laten concurreren, als omdat Raffles, toen de Java-koffie geen afname meer vond, hoopte door de verkoop van Banka-tin in China zijn gouvernement toch nog van financieel voordeel te doen zijn.

Het laatste hoofdstuk, *Utility and Improvement*, is wat teleurstellend; het is verdeeld in drie onderdelen, *The promotion of welfare*, *monopoly versus revenue* en *native improvement*, die gezamenlijk maar 28 bladzijden in beslag nemen, veel te weinig om zo belangrijke onderwerpen grondig te kunnen behandelen. Wright bepaalt zich in hoofdzaak tot het geven van voorbeelden. Waarom het onderdeel opium niet wat beperkt ten bate van wat hier ter sprake komt? W. zegt enige malen, dat Lord Cornwallis van mening was, dat een Europese mogendheid in Azië er mee diende te volstaan voor goede rechtspraak te zorgen, terwijl Raffles, evenals de Nederlanders, een veel verder gaande „paternalistische” inmenging wenste. Misschien

heeft W. dit onderwerp, omdat het niet zuiver economisch is, niet verder uitgewerkt, jammer, het had het centrale thema kunnen worden, waarom hij zijn vele gegevens had kunnen groeperen.

Ik mis nu zeer een samenvatting van de vele détailkwesties, die Wright in zijn boek ter sprake heeft gebracht. Hij leert ongetwijfeld veel nieuws kennen over allerlei koloniaal-economische vraagstukken van ongeveer 1775 tot 1825, maar ik heb na gezette lezing van het boek niet de indruk dat mijn kijk op Raffles veel helderder is geworden. Men vindt daarvoor hier zeker wel materiaal, maar dat is min of meer bedolven onder het vele andere, dat met R. weinig uitstaande heeft. Graag zou ik daarom zien, dat Wright ons nog een samenvattend overzicht met duidelijker conclusies zou willen geven.

W. PH. COOLHAAS

M. A. P. MEILINK-ROELOFSZ, *Asian Trade and European Influence in the Indonesian Archipelago between 1500 and about 1630*. Academisch Proefschrift Amsterdam (S.U.). M. Nijhoff, 's-Gravenhage 1962. 471 pp., prijs f 29,75.

Het proefschrift, waarmede mevrouw M. A. P. Meilink-Roelofs op 3 juli 1962 cum laude de doktersgraad verwierf is een zeer rijk boek. Dit blijkt niet slechts uit de omvang — een 480 blzn. verdeeld in elf hoofdstukken, een introduction, een summary enz., doch ook uit de indrukwekkende bibliografie (440 titels) en de eindeloze reeks der notes (2265 stuks, verdeeld over 79 blzn. klein gedrukt). Doch gewichtiger dan deze indrukwekkende cijfers is de waardevolle inhoud.

Het betreft hier vooral een belangrijk vraagstuk, dat niet zonder actualiteit is, n.l. hoe was in het economische vlak de verhouding tussen Oost en West, in de tijd, toen de ontdekking van de zeeweg om de Kaap beide wereldgebieden dichter bij elkander bracht? Was het Oosten de gelijke of de mindere van het Westen?

Op militair gebied kwam men reeds vrij spoedig tot een beslissing: het Oosten was zwakker, het Westen muntte uit door wapengeweld, hetgeen thans geen aanbeveling meer is. Doch overwon het Westen slechts door zwaarder geschut en kon het enkel door de „wapenen der barbaren” zijn superioriteit ten aanzien van de Oosterlingen bewijzen?

Hierover is de laatste tijd veel te doen geweest, en — jammer genoeg — de politiek is er niet buiten gebleven. Een bepaalde richting onder de Europese geschiedvorsers, die sympathiek stond tegenover de Oosterlingen en hun staatkundige idealen, achtte hen door de vroegere koloniale geschiedschrijving tekort gedaan en ging tot eerherstel over. Op artistiek gebied had dit immers reeds plaats gevonden, men zie het werk van G. P. Rouffaer en W. O. J. Nieuwenkamp. Waarom zou dit ook niet op het terrein van handel en bedrijf mogelijk zijn?

Dr. J. C. van Leur, die in 1934 promoveerde op het proefschrift: *Eenige beschouwingen betreffende den ouden Aziatischen handel* (Middelburg 1934), wierp zich op als pleiter voor de onderschatte economische en maritieme bekwaamheden der Oosterlingen. Onder meer meende hij, dat tot het begin der vorige eeuw de Oosterse en Westerse economie wel tegen elkander opwogen en dat daarna pas het overwicht van het Westen duidelijk begon te spreken. Ten einde enige orde te brengen in de verwarrende hoeveelheid van grote en kleine feiten omtrent Oosterse handel en bedrijf paste hij de sociaal-economische theorieën van Weber toe.

Tegen deze voorstelling is mevrouw Meilink, zij het met veel waardering voor het pionierswerk van Van Leur, opgekomen, niet ondoordacht of vluchtig, doch na een jarenlang nauwkeurig onderzoek. Dit geschiedde zo degelijk, dat nauwelijks een zijde van het ingewikkelde vraagstuk ondoorzocht bleef. Slechts Makassar en Atjeh liet zij, wat de 17e eeuw betreft, ter zijde (p. 11—12). Toegegeven moet worden, dat mevrouw Meilink over meer bronnen beschikte dan Van Leur. Onder andere was de onschatbare *Suma Oriental* van Tomé Pires, dank zij de scherpzinnigheid en ijver van Armando Cortesão ontdekt en uitgegeven, terwijl de schrijfster gemakkelijk kon putten uit het tot haar beschikking staande Koloniale Archief op Bleyenburg. Doch deze gunstige omstandigheden verklaren onvoldoende de breedheid en diepte van dit zeer ver gaande onderzoek en de belangrijkheid der verkregen resultaten.

Onder het zeer vele, dat mevrouw Meilink ons in haar proefschrift geschonken heeft, mogen slechts de volgende punten naar voren gebracht worden, daar alles te vermelden ondoenlijk ware.

Daar zijn de gedetailleerde beschrijvingen der verschillende Oosterse havens en het daar samenstromende handelsverkeer. Met name zij gewezen op de drie hoofdstukken, die Malaka raken (II-IV). Doch ook kleinere havens als Tuban komen tot hun recht.

Dan de voortreffelijke karakteristieken van Portugese, Nederlandse en

Engelse handelsmethoden en organisaties. Bijzondere aandacht wordt ook besteed aan het optreden der Vreemde Oosterlingen in de Archipel, aan de bijzondere rol der Portugese moradores en het door hen gebruikte *commenda*-systeem.

Op bepaalde feiten wordt de nadruk gelegd als: de opleving van het Oosterse economische leven dank zij de komst der Westerlingen; het te kort schieten van het Portugese imperium, waardoor de Oosterse handel meer kansen krijgt; het ontbreken van autonome burgerlijke gemeenschappen in het Oosten, wat een scherpe tegenstelling tot het Westen vormt enz.

Een vruchtbare hypothese lijkt mij het verband leggen tussen de vrij gemakkelijke vestiging der Portugezen in de Specerij-eilanden met de tijdelijke ontwrichting der Javaanse zeemacht na de mislukte aanval op Malaka in 1512. Verrassend is ook de beschrijving van het karakter van Reael, wiens glorie daardoor wel enigszins zal tanen.

Doch het voornaamste resultaat is wel, dat niet pas in de 19e eeuw, doch ten minste reeds in het begin der 17e eeuw de Westerse superioriteit in het Oosten duidelijk aan het licht kwam, ook op het gebied van handel en bedrijf.

Dit neemt niet weg, dat onder dit zeer vele koren, ook niet een weinig kaf schuilt. Hoe kan het anders. Wanneer men zijn onderzoek zo wijd uitstrekt als mevrouw Meilink, betreedt men ten slotte gebied, waarop een ander allicht wat beter thuis is. Grotendeels kunnen mijn opmerkingen als aanvullingen beschouwd worden, die, naar ik hoop, welkom zullen zijn.

ad p. 13: Over het verkeer via de landengte van Krak verscheen in 1933 reeds een geïllustreerd opstel in de *Illustrated London News*, in verband met toen gedane archeologische vondsten.

ad p. 25: de Javaanse invloed in de zuidelijke Molukken is stellig ouder dan de 16e eeuw. Hierop wijzen plaatsnamen, die aan Tuban en Madja-Pait herinneren. Iets dergelijks moet volgens A. A. Cense ook in Zuidwest-Celebes het geval zijn.

ad p. 108: wat Malik Ibrahim betreft, feitelijk weet men van hem niet meer dan het weinige, dat zijn grafschrift ons meldt. De rest lijkt mij fantasie. Overigens is de aangehaalde bron (Wiselius) weinig betrouwbaar.

Wat njai gedé Pinatih betreft, deze dame moet wel een historische figuur zijn. Meer dan de mannen hebben de de Midden- en Oost-Javaanse vrouwen aanleg voor de handel. Zij bevolken grotendeels de

pasars, hetgeen men, bij het betreden daarvan, ook goed kan hóren. In handschrift H 73 van het Kon. Instituut, dat uit omstreeks 1700 dateert, schijnt op haar te worden gezinspeeld. De Girische overlevering omtrent deze handelsvrouw is niet alleen bewaard in de Babad Gresik en bij Wiselius, doch ook in de Babad Tanah Djawi. In deze laatste moet het verhaal omstreeks 1640 zijn overgenomen. De overlevering is dus zeer oud, te méer, omdat we meer dgl. koopvrouwen kennen, b.v. de lastige bazin van sunan Bajat (2e kwart 16e eeuw?), die in rijst handelt. ad p. 122 en 124: Over de Oosterse scheepsbouw en zeevaartkunst werd gesproken tijdens het tweede „Congrès International de l'Association Historique Internationale de l'Océan Indien”, gehouden 13-20 aug. 1962 te Lourenço Marques (Rapporten der Kon. Nederl. Academie van Wetenschappen te Amsterdam dl. XIV 1963 p. 69). Mevrouw Meilink's standpunt werd daarbij meer versterkt, dan dat van Van Leur, ofschoon de sprekers van beiden onkundig waren.

ad p. 160: Wat Ridjali's uittreksel bij Valentijn (II) betreft, dit is vrij nauwkeurig. Wij kunnen dit controleren, sedert wij het origineel kennen, dat zich op de L.U.B. bevindt (Mal. hsn. 3011).

ad p. 123: Wat aangaat bronzen geschut uit Malaka, in het Museu Militar te Lissabon bevindt zich in de zaal Vasco da Gama een enorm kanon in dierenvorm, dat afkomstig zou wezen uit Malaka. Het zou een geschenk van een Indisch potentaat aan de sultan van Malaka zijn.

ad p. 205: het Deense koloniale verleden vond een waardige beschrijving in de fraaie uitgave van: Joh. Brøndsted, *Vore gamle Tropekolonier*. 2 dln.

ad p. 204-5: Ofschoon van harte de droeve gebeurtenissen op Banda betreurende, kan ik mij toch niet geheel verenigen met de hiervoor gebezigde omschrijvingen, n.l. op p. 205: de „more or less complete extermination” der bevolking; p. 219: „The population of the Banda Islands was almost entirely wiped out”. Men moet de zaken niet erger maken, dan ze al zijn. Een deel der bevolking was jammerlijk in de oorlog te gronde gegaan; een deel werd naar Batavia overgebracht (kampong Banda), met als opvallende vertegenwoordiger Meester Cornelis (Senen); een ander deel is uitgeweken, o.a. naar Ceram of Malaka (zie p. 221).

ad p. 250: Wat het nauwgezet naleven van contracten nagaat, waaromtrent de schrijfster voorzichtig opmerkt: „The Dutch were faced with the difficulty of securing the observance of delivery contracts by a community whose traditions were completely different from their own”, hierop heeft de jongste geschiedenis van de verhouding Indonesië-

Nederland wel een eigenaardig commentaar geschreven. Overigens waren de Indonesiërs, en allerm minst de zeer gewiekste Bandanezen zo wereldvreemd als de rampzalige „aboriginals” van het latere Melbourne, die de Engelse kolonisten een koopcontract lieten tekenen, zonder dat zij wisten wat schrijven of contracten waren.

ad p. 244: over de toeneming van het Javaanse weven en verven van doeken, hieromtrent zijn ook latere berichten, n.l. uit 1653 (Aank. Patriase Missive 8 nov. 1654), 1657 (Dagregister 8 sept. 1657), 1659 (Aank. Patriase Missive 10 dec. 1659 de Jonge VI, 83), 1675 (Dagregister 4 april 1677), 1684 (Dagregister 13 april 1684) enz.

ad p. 278: De jongste zoon van de kapitein van Hitu, die in 1622 bij de heilige leraar van Giri ter schole ging, was niemand minder dan de later zo befaamde Kakiali.

ad p. 289: Japara's herbouw „further upstream” is mij niet recht duidelijk. M.i. heeft de stad steeds op dezelfde plek gelegen, in elk geval de merkwaardige oude moskee tussen aloen-aloen en strand, en het oude koningshof, ten oosten van de aloen-aloen.

Ten slotte wilde ik nog een enkel woord wijden aan de kwestie van het specerijenmonopolie der V.O.C. Mij lijkt het een der allermoeilijkste vraagstukken, in *hoe verre* men de staf over onze voorouders moet breken. Dat zij niet brandschoon uitgaan, is zeker; doch *hoe groot* is hun schuld? Het komt mij voor, dat mevrouw Meilink nog al streng in haar oordeel is geweest. Zij heeft echter heel wat materiaal door-geworsteld, ook dat nog niet uitgegeven was. Hoe ernstig zij de zaak onderzocht heeft, toont het feit aan, dat zij drie hoofdstukken aan het monopolie der V.O.C. wijdt (IX-XI).

Toch betwijfel ik, of mevrouw Meilink wel alle kanten van dit vraagstuk evenredig bekeken heeft.

Men zal n.l. de Nederlanders in de Molukken in de eerste plaats dienen te zien als opvolgers der Portugezen, doch niet alleen opvolgers, doch ook navolgers. Met dit verschil evenwel, dat de Nederlanders als bevrijders van het Portugese juk optraden en dus van vijanden tot bondgenoten der Hituëzen werden.

Doch overigens deden zij als de Portugezen, betrokken hun fort (thans Victoria gedoopt), namen hun onderdanen over, wat hun in de zuidelijke Molukken een vaste basis verschafte, waarop zij inderdaad konden **bouwen**.

Doch hun verbinding met de Christen-Ambonezen haalde hun de vijandschap der *Mostims* op de hals. Daardoor werden zij betrokken in

een tegenstelling, die wellicht ouder was dan de komst van de Islam in de Molukken. Deze *godsdiensoorlog* weegt voor de betrokkenen minstens even zwaar als de strijd om de vrije specerijenhandel, vooral nadat ook Giri en Bantam er zich mee bemoeiden.

Wat het monopolie betreft, ook dit is moeilijk op zich zelf te beschouwen. Tot 1648 was men in oorlog met Spanje, tot 1662 met Portugal. Dit dwong tot een sterke bezetting en bevestiging, die geld kostten. Het ware onredelijk al deze onkosten te maken ten bate der Engelse „vrunden”, die alleen maar profiteerden.

Dit bemoeilijkte al de toelating der Engelsen, wat tot strijd moest leiden. Dat sommigen als Reael en Van der Hagen tegen deze strijd opzagen, is redelijk. Anderzijds moet men dáárom niet dadelijk hun tegenstanders als Coen en Van Speult afvallen.

Dat de Nederlanders niet dadelijk op dit systeem der „geleide economie” ingeschoten waren, is begrijpelijk en betreurenswaardig. De stoffelijke behoeften der specerijenleveranciers raakten er door in het gedrang. Later lukte dit beter en werd aan zelfvoorziening gewerkt.

Dat deze problemen zich niet tijdens de Portugezen voordeden spreekt van zelf. Dezen zijn er nooit in geslaagd hun monopoliesysteem geheel doorgevoerd te krijgen. Dat is geen deugd, maar een tekort. De Nederlanders deden niet anders, maar efficiënter, zodat zij de commerciële dood van Kairo en Venetië bewerkten.

Van de Ambonse eilanden dienen Banda en Ceram afzonderlijk beschouwd te worden. Op Banda hebben de Portugezen nooit iets te zeggen gehad, niettegenstaande mr. H. Houwens Post, die de dichter van „Os Lusíadas” laat landen en vervolgens eenzaam verkwijnen „in het sombere *fort*, waarvan de *bastions* zich verhieven boven de vijandige zee” (Het heroieke leven van Luís Vaz de Camoës . . A'dam z.j.p. 247). Daar was de Compagnie dus geen erfgenaam der Portugezen en zal de schuldvraag van uit een andere hoek gezien moeten worden. Ongetwijfeld zal het op Amboina toegepaste systeem invloed hebben uitgeoefend op de politiek tegenover de Bandanezen.

Hetzelfde geldt m.o.m. voor West-Ceram (Howamohel). Daar werd de zaak nog ingewikkelder, doordat het tevens de zetel was der Ternataanse stadhouders, onze openlijke vrienden, onze geheime vijanden. Hoe zou men daar de Aziatische handelaren hebben kunnen toelaten om voedsel en kleden te verkopen, zonder tevens specerijen in te kopen? (p. 219).

Kortom het lijkt mij een zaak, waarover het laatste woord nog niet gezegd is, zelfs niet in deze dissertatie.

Doch deze kleine tekortkomingen kunnen m.i. niet verhinderen, in te zien, dat mevrouw Meilink ons met haar dissertatie een zeer waardevol werk verschaft heeft, dat, aangezien het in het Engels is gedrukt, naar wij hopen een ruime verbreiding buiten onze landsgrenzen zal vinden.

Terecht merkte een hooggeleerde opponens tijdens haar promotie op, dat men in de toekomst, wilde men van het onderhavige onderwerp kennis nemen, niet meer zich in Van Leur zou dienen te verdiepen, doch in de eerste plaats het werk van mevrouw Meilink zou moeten ter hand nemen.

H. J. DE GRAAF

HERBERT FEITH, *The Decline of Constitutional Democracy in Indonesia*. Cornell University Press, Ithaca, New York, 1962. XX en 608 blz. Prijs \$ 8,75.

Onder deze titel beschrijft en analyseert de australische auteur de ontwikkeling van het politiek bestel van Indonesië, te beginnen met de soevereiniteitsoverdracht en het optreden van het kabinet Hatta, ultimo 1949, tot en met de val van het tweede kabinet Ali Sastroamidjojo in maart 1957. Het verhaal ligt besloten tussen een inleidend hoofdstuk en een slot, dat op beknopte wijze de opkomst schetst van de „geleide democratie”.

De analyse voltrekt zich aan de hand van een aantal duidelijk gedefinieerde begrippen, waaraan voornamelijk het derde hoofdstuk *The Elements of Politics* is gewijd. Over sommige zal ik mij straks enkele opmerkingen veroorloven. In het algemeen zijn zij volkomen adequaat aan de behandelde stof en funderen zij een boeiend inzicht in wat zich aanvankelijk voordoet als een chaotische wirwar van politieke strevingen en conflicten.

De beschrijving, de presentatie van de te analyseren feiten, is in hoge mate objectief. Natuurlijk weet ieder, dat de subjectieve instelling van de waarnemer nu eenmaal niet ten volle uit te schakelen is ¹ en

¹ Bovendien is de rijkdom van de stof zodanig, dat men ondanks de overvloedige documentatie toch heel vaak het woord van de schrijver heeft te aanvaarden. Men doet het met vertrouwen, omdat niets een kleuring van het verhaal suggereert.

voor de illustratie van deze waarheid is wel enig materiaal te vinden in dit boek. Maar het smaakt mij niet een grief ervan te maken dat het onbereikbare niet is bereikt. Zulks te minder, omdat ook de analyse der feiten zich van elk stelling nemen, van beoordeling naar welke politieke of zedelijke maatstaven dan ook, zorgvuldig onthoudt.

Dat wil helemaal niet zeggen, dat het wetenschappelijk ongeoorloofd zou zijn de stof van enig normatief standpunt uit te benaderen. Wanneer dan ook Feith aan een juridische studie van zijn amerikaanse collega Schiller verwijt „marvelous unconcern for political reality” (p. 59, nt. 18), dan komt het mij voor, dat hij bij die uitspraak de begrenzing van zijn eigen object en methode uit het oog heeft verloren.

Mocht het staatsbestel, dat in 1957-1958 verlaten werd, inderdaad een constitutionele democratie heten? Feith antwoordt bevestigend, maar „in a particular sense” (p. XI). Hij zelf stelt geen definitie op, waaraan het antwoord zou moeten worden getoetst. Terecht, m.i.; een in elk opzicht verantwoorde sociologische definitie zou nog onbereikbaarder zijn dan een voor zijn onderzoek bovendien nauwelijks relevante juridische. Indonesië geloofde in die jaren in de constitutionele democratie, maar men dacht er uiteenlopende dingen bij. Democratie was leuze, was het symbool van harmonie tussen regering en volk, tevens van gelijkwaardigheid met de rest van de wereld, van bij de tijd zijn. Slechts weinigen, stelt Feith, verbonden het begrip met een bepaalde staatsvorm; wel met vrijheid van partijvorming, maar nauwelijks met vrijheidsrechten (p. 48 e.v.). Hoe dit zij, het indonesisch staatsbestel vertoonde (p. XI) een zestal kentrekken, karakteristiek voor de constitutionele democratie, die na 1957 zijn prijs gegeven. Zij luiden, kort gezegd: overwicht van burgerlijk gezag (boven het militaire); de politieke partijen spelen een belangrijke rol; de machtsstrijd speelt zich in het algemeen af binnen de constitutionele regels; voor het merendeel van de politieke élite vertegenwoordigt het stelsel zekere waarden; de burgerlijke vrijheid wordt zelden aangetast; de regering gebruikt zelden dwang.

Men bemerkt, Feith doelt meer op een politiek klimaat dan op een bepaalde structuur. Bovendien doet de betreffende wijs van zijn formuleringen duidelijk uitkomen, dat geen van de karakteristieken ooit ongeschonden in praktijk is gebracht. De crisis van de constitutionele democratie is waarlijk niet uit de lucht komen vallen.

De overgang van de constitutionele democratie naar de geleide was

een legitimatiecrisis. De regeerders, volgens de regels van het constitutionele spel aangewezen, hadden hun gezag verspeeld en daaraan ging het systeem te gronde. Nu is de democratische gezagslegitimatie bij mijn weten de enige dusverre, die gezag *toekent*. Bij alle andere historische legitimatievormen gaat het om *erkenning* van gezag (op grond van aanwezig geachte qualificatiekenmerken). In al die gevallen is het de gemeenschappelijke erkenning van de gezagsdrager(s), die de samenhang van hun onderdanen constitueert (Ik wil in dit verband het machts-element in de theorie van het staatsgezag onbesproken laten). Bij de democratie is het de natie, die zelf de gezagsdrager(s) qualificeert.

Dat betekent in de eerste plaats, dat er dus een samenhangende natie moet bestaan, vóór men aan een democratisch gezag toe is. Dat is niet alleen een zevende karaktertrek, die de indonesische democratie gedurende het bestudeerde tijdvak heeft vertoond. Het betekent ook, dat m.i. Feith meer aandacht, dan hij deed, had mogen geven aan het belangrijke feit, dat die verbondenheid tot een natie zich van stonde af aan heeft gedemonstreerd en onder de sterkste spanningen vrijwel onaangetaast is gebleven. Met uitzondering van de ambonse opstand heeft geen der oproerige bewegingen zich op afscheiding gericht.

In de tweede plaats meen ik, dat ook de geleide democratie in zoverre democratie mag heten, dat hier een natie is, die om leiders vraagt, waaraan zij bereid is haar vertrouwen te schenken — niet leiders, wier qualificatie zij moet erkennen. Ik verlies niet uit het oog, dat Soekarno zijn leiderschap vooral dankt aan zijn machtig charisma. Maar straks zal het er niet om gaan, wie de wettige erfgenaam van zijn charisma zal zijn. Het is natuurlijk de inhaerente zwakte van de geleide democratie, dat er geen erkende procedure is vóór de aanwijzing van een nieuwe leider. Wat te verwachten staat laat zich denken, wanneer men let op de door Feith geschilderde strijd om een Hatta-leiding tegenover een Soekarno-leiding. En dan speelde die zich nog af binnen het formele kader van de constitutionele democratie en zonder dat Hatta zich ooit als rivaal heeft opgeworpen.

Het zou mij te ver voeren de indonesische natievorming hier in beschouwing te nemen. Het is jammer, dat Feith aan dit onderwerp te weinig aandacht heeft besteed. In zijn paragraaf over Indonesia as a political entity (p. 26 e.v.) handelt hij doorlopend slechts over de vraag, waarom bepaalde factoren *niet* tot afscheiding hebben geleid. En een uitspraak als deze: of course nationalism itself made a very

important contribution to the country's cohesion miskent, dat juist dit nationalisme verklaring behoeft.

Het is een ook elders waar te nemen verschijnsel, dat het politieke leven van een natie, die voor het eerst met een democratisch kiesrecht wordt toegerust, zich niet differentieert naar gezichtspunten van staatsbeleid. Men heeft immers nog niet geleerd zich rekenschap te geven van de functie van de staat, noch om eigen plaats in de samenleving in termen van politieke desiderata alzijdig te bepalen. Dit leidt vooreerst ertoe, dat aanwezig, lokaal beperkt prestige wordt uitgebuit ter bereiking van de nieuwe posities van hoger aanzien; de vorming van politiek zinloze splinterpartijen, het zich scharen achter individuen, niet achter beginselen. Indonesië heeft het euvel van deze destructieve politieke buitjagers overvloedig ervaren. Omineuser gebleken is m.i., dat zij, die de noodzaak begrijpen tot aaneensluiting in groter en meer principieel verband, bij gemis aan politieke criteria, terugvallen op gemeenschap van ras, van streekcultuur, van godsdienst en (politiek nog het meest vruchtbaar) van sociale klasse. Milieupartijen dus, zonder waarborg voor gemeenschap van politiek belang of inzicht dan op zeer beperkt terrein.

Feith benadert de indonesische partijstructuur anders. Op de antieke politieke structuur van de archipel en de voornaamste jongere buitenlandse invloeden daarop baseert hij een tweeledige hedendaagse „politieke cultuur”, die het partijenpatroon zou beheersen: de javaans-aristocratische en de islamitisch industriële (Islamic-entrepreneurial p. 31 e.v.). Het lijkt verantwoord deze tweedeling te projecteren op de P.N.I. (althans in haar jeugd stadium) en de Masjumi, maar daarmee zijn we er niet. Geen rekening is hier namelijk gehouden met de opkomst in de 20e eeuw van twee nieuwe klassen, die der westers geschoolden (de intellectuelen in ruime zin) en van het stedelijk en landelijk (grondbezitloos) proletariaat. Zonder intellectuelen (en daarmee samenhangend modernisme) geen afscheiding van de Nahdatul Ulama (religieus orthodox maar politiek radicaal) van de Masjumi. Zonder proletariaat geen P.K.I. Bovendien heeft de P.N.I. haar javaans aristocratisch karakter verloren en vond dit zijn tehuis in de vrij onbetekenende P.I.R.

Veel meer funest voor de constitutionele democratie evenwel dan de veelheid van splinterpartijen en de overmaat van vier grotere is het verschijnsel, dat reeds door Higgins is aangewezen en dat met het

karakter der milieupartijen samenhangt. Higgins schreef in 1957² „The terms „left wing” and „right wing” mean something different in Indonesia from what they do in the West. They refer less to questions of domestic policy than to attitudes toward „completion of the revolution” — that is, towards the rate at which the achievement of sovereignty should be followed by elimination of foreign economic influence.”

De studie van Feith bevestigt zonneklaar, dat hier de grote politieke scheidslijn liep in de periode van de constitutionele democratie. Zoals hij schrijft: the most important divisions transcended partylines. Dat betekent dus, dat geen der grote partijen (behalve misschien de opportunistisch manoeuvrerende P.K.I.) ten aanzien van het beslissende politieke vraagstuk homogeen was. In elke partij had men, wat Feith doopt de „administrators”, de bezadigden, gericht op de oplossing van de klemmende problemen van de dag en de „solidarity makers”, de mensen van de leuzen en de ideologieën, gericht op onverwijld liquidatie van alle sporen van het koloniaal bewind, ongeacht het daartoe geleverde welvaartsoffer.³

Elk kabinet in onze periode steunde op een partijencoalitie maar elke coalitie was wankel, omdat de samenwerkende partijen politieke homogeniteit misten. Dat wil zeggen, geen kabinet was verzekerd van de steun der regeringspartijen; geen dus beschikte over de onmisbare regeerkracht. En wat de constitutionele regeerders niet konden opbrengen viel in handen van de mededingers naar de werkelijke macht de president, het leger of de verzetsbewegingen.

Jarenlang vertrouwde de publieke opinie erop, dat door de algemene verkiezingen (september 1955) dit fundamentele euvel van het partijwezen vanzelf overwonnen zou worden. Maar het resultaat was alleen daarom al niet in overeenstemming met de verwachting, omdat het een herordening van het partijwezen naar politieke gezichtspunten zou hebben nodig gemaakt. Deze bleef uit. Zoals Feith opmerkt: stemmen bleek voor de indonesische kiezer niet te impliceren een oordeel over beleid, maar een ideologische identificatie met een bepaalde groepering. Het verschijnsel moet aan de nederlandse kiezer niet onbekend voorkomen! Het resultaat was een nog groter partijenversnippering dan tevoren en een verscherping der partijtegenstellingen als gevolg van de

² Indonesia's economic Stabilization and Development, reeds door mij geciteerd in deze Bijdragen, deel 115, p. 217.

³ De Masjumi en de P.N.I. kenden vooral binnen de groep administrators nog een tegenstelling tussen een oudere en een jongere generatie.

lange en heftige verkiezingscampagne, waarin de ideologische verschillen juist alle nadruk kregen.

De legitimerende kracht van het constitutionele bestel was hiermede uitgeput, ondanks een duidelijke verschuiving sedert eind 1955 van het overwicht van de administrators naar de policy makers, door het mislukken van de onderhandelingen met Nederland te Genève.

De vraag werd: wat nu? Wie leest, wat Feith over de situatie bij de val van het tweede kabinet Ali te zeggen heeft, kan zich moeilijk onttrekken aan de overtuiging, dat de „geleide democratie” in de lucht zat. Niet als de gelegenheidsfilosofie van een adspirant dictator, maar als de herleving van de oude indonesische wensdroom van de harmonieuze samenleving⁴ „Most members of (the political) public had always seen good government and democracy in terms more of building a just and prosperous society in the future, in terms of the people's „real will”, then in relation to achieving accountability in the present. They had seen it as a matter of good leadership and active response of leaders having a feeling for the people and the people having a feeling for the state, rather than as fair regulation of conflicts of interest... It had become clear that the ballot box could not be the bearer of the sacredness attaching to the „will of the people”. There was a correspondingly greater emphasis on the source of legitimacy which had been more compelling than any other for the whole of the period of this study — and which was the antithesis of rules — the Revolution. The right to wield governmental power, it was now asserted with increasing vociferousness, lay with those who had led the Revolution — and who had not forfeited their claims by losing their revolutionary spirit and growing estranged from the people” (p. 554).

Men hoort het: terug naar de geest van 1945; de staatsleiding niet gebonden aan het oordeel van de helft plus een (demokrasi stemsteman p. 515); maar daarom nog niet autocratisch, veeleer georiënteerd aan overleg (musjawarat)⁵ en overeenstemming (mufakat).

De geleide democratie heeft op haar beurt een praktijk gebracht, die met het harmonie-ideaal moeilijk in overeenstemming is te brengen.

⁴ Zie Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, deel 25, p. 703 e.v.

⁵ Op p. 592 vertaalt Feith Madjelis Permusjawaratan Rakjat ten onrechte met People's Consultative Council. Formeel is dit lichaam de pouvoir constituant en de autoriteit, waaraan de president verantwoording schuldig is.

Maar dat valt buiten Feith's studie en dus buiten deze kanttekeningen daarop —.

Enkele kanttekeningen van meerdere, die te maken waren bij dit boek, dat ik niet aarzel in zijn geheel voortreffelijk te noemen.

LOGEMANN

G. COEDÈS, *Les peuples de la péninsule indochinoise*.
228 pp., 16 pl., 1 carte; Ed. Dunod, Paris, 1962. Prix
relié 28 NF.

De titel van het bovengenoemde werk is kennelijk met zorg gekozen. Het meervoud 'peuples' bereidt de lezer erop voor dat hij niet geconfronteerd zal worden met één homogene bevolkingsgroep, maar met een aantal volken die, hoewel gezamenlijk binnen hetzelfde schiereiland woonachtig, alle hun eigen oorsprong, geschiedenis en cultuur zullen blijken te bezitten. Tevens blijkt reeds uit de titel dat zich hier een werk aanmeldt in opzet verschillend van S.'s vroegere standaardwerk 'Les états hindouisés d'Indochine et d'Indonésie', immers in het laatste vallen Indonesië en het Maleise schiereiland binnen, in het eerste buiten de horizon van beschouwing. Er zijn nog enkele andere verschillen, nu echter niet blijkend uit de titel. Terwijl thans de gang der gebeurtenissen wordt gevolgd tot op de drempel der 20ste eeuw, werd vroeger de grens getrokken langs de tijdstippen waarop de hindoeiserende invloeden in de diverse rijken hadden uitgewerkt, althans hun oorspronkelijk karakter grotendeels hadden verloren. Bovendien wordt, in afwijking van de in 'Les états' gevolgde, synchronische behandelingswijze der geschiedenis, thans de diachronische methode toegepast, d.w.z. dat de politieke lotgevallen en culturele ontwikkelingen van elke staatkundige eenheid in een continu relaas, slechts onderbroken door een caesuur in de 13e eeuw, worden beschreven.

De opzet van het werk is nu deze dat bij wijze van inleiding een overzicht wordt gegeven van de geografische factoren die het lot der Indochinese volken hebben bepaald, althans sterk beïnvloed hebben — de bodem, het klimaat, de gezondheidstoestand der bevolking, de natuur-

lijke verbindingswegen binnen het schiereiland en naar buiten — waarop uitvoerig wordt stilgestaan bij de prehistorie, het gebied waarop de vaststaande feiten vooralsnog 'few and far between' zijn als gevolg van de omstandigheid dat in grote delen van het land het onderzoek nauwelijks is geëntameerd en men elders niet of betrekkelijk eerst laat gebruik heeft gemaakt van de geperfectioneerde stratigrafische ontgravings-techniek die alleen wetenschappelijk verantwoorde uitkomsten waarborgt

Vastere grond krijgt de S. onder de voet in de nu volgende hoofdstukken gewijd aan 'la formation des états indochinois', waarbij het Noordoostelijk deel van het schiereiland vooraan komt. Dankzij de Chinese kronieken kan hiervan de — aan een grote groep van lezers ongetwijfeld vrijwel onbekende — geschiedenis worden teboekgesteld in een doorlopend en vertrouwenwekkend relaas, aanvangend met de Chinese verovering van de delta der Rode Rivier in het laatst der 3e eeuw v. Chr. en zich voortzettend met de gestage uitbreiding van het Chinese gezag langs de kust totdat in 679 met de stichting van het protectoraat-generaal An-nam '(d.i. 'het gepacificeerde Zuiden') de uiterste grens van de Chinese invloedssfeer voorlopig was bereikt.

Op een geheel ander terrein ziet de lezer zich verplaatst wanneer de S. het begin en de voortgang van de Indisch georiënteerde rijken aan een bespreking onderwerpt. Het gaat hier allereerst om de overbrenging van de Indische beschaving naar Achterindië en om de nog steeds in dichte duisternis gehulde problemen met betrekking tot de omstandigheden waaronder, de tijdstippen waarop en de media waardoor die overbrenging haar beslag heeft gekregen en een blijvende invloed op de diverse inheemse bevolkingsgroepen heeft kunnen uitoefenen. Een heldere uiteenzetting van de verschillende theorieën waartoe deze problemen aanleiding hebben gegeven wordt gevolgd door een overzicht van de geschiedenis der vier gehindoeiseerde staten die in den beginne uit de Indische culturele expansie zijn voortgekomen: Champa zich uitstrekkend langs de Oostkust tussen Hoanh-sön en de delta van de Mekong; Funan in dezelfde delta gevestigd en te dier plaatse opgevolgd door het koninkrijk Kamboja dat mede het land noordwaarts tot het Grote Meer zou omvatten; Dvāravatī in het zuidelijke stroomgebied van de Menam en Śrīkṣetra in de laagvlakte van de Irawadi.

In de aan deze geschiedenissen gewijde hoofdstukken, evenals in de daarop aansluitende overzichten van de gebeurtenissen in Kamboja en Birma van de 6e tot de 13e eeuw, vindt de lezer in gecondenseerde

vorm terug alwat hem reeds uit *'Les états'* bekend kan zijn geworden. In verschillende opzichten vormt dan de 13e eeuw de afsluiting van de bloeiperiode der gehindoeiseerde rijken en het begin van een geheel anders geaarde ontwikkeling. Het inwendige verval waaraan die rijken successievelijk ten prooi vielen en waarvan de duidelijke voortekenen reeds in de 12e eeuw zichtbaar waren geworden zette zich in de volgende eeuw in een sterk versneld tempo voort. We zien dan de gestage verdringing van de Indische elementen in het Indische cultuurcomplex door oud-inheemse voorstellingen, de hiermede gepaard gaande verdwijning van de geestelijke elite als draagster van de Sanskrit-beschaving alsmede het geleidelijk veldwinnen van het Hīnayāna dat niet het élan kon opbrengen hetwelk vroeger, onder het Mahāyāna, tot machtige kunstwerken had geïnspireerd. Op politiek gebied wordt ten slotte de genadeslag aan de bestaande monarchieën toegebracht door de gevolgen van de zuidwaarts gerichte expansiepolitiek van de in 1260 aan de macht gekomen Groot-Khan der Mongolen, Qubilaï. Deze gevolgen openbaarden zich minder rechtstreeks dan in belangrijke verschuivingen in het mozaïek der Indochinese bevolkingsgroepen en in het op de voorgrond komen van tot dusver in de schaduw gebleven politieke machten. De Khmerse, Chamse en Birmese koninkrijken vallen uiteen en geven te hunnen koste het aanzijn aan een aantal dwergrijckjes met als grote broeders daarnaast het eerste onafhankelijke Siamese koninkrijk van Sukhodaya en de rijken in de laagvlakten van de Irawadi, de Menam en in Laos. Opmerking verdient in dit verband dat waar S. spreekt over de decadentie der gehindoeiseerde staten „que l'on constate au XIIIe siècle dans toute l'Asie du Sud-Est" (p. 128), voor Java een uitzondering moet worden gemaakt. Immers, hoewel ook hier soortgelijke krachten als in Achterindië werkzaam waren om de Indische beschaving te ondermijnen, had de bloei dier beschaving in het Majapahitse tijdperk nog bijna een eeuw tegoed alvorens, na de dood van koning Hayam Wuruk, de decadentie zich met volle kracht zou inzetten. Waartegenover staat dat in later tijd de Islam in de Javaanse beschavingsgeschiedenis een kloof zou slaan veel wijder en van veel blijvender aard dan die welke in Indochina de perioden vóór en na de 13e eeuw van elkander scheidt. Dit komt vooral duidelijk aan het licht in het slothoofdstuk waar de S., na achtereenvolgens de politieke gebeurtenissen in de rijken Siam, Laos, Birma, Kamboja en Viêt-nam na de 13e eeuw te hebben beschreven, de balans opmaakt van de aan Indië ontleende instellingen en voorstellingen die in de loop der

eeuwen hun stempel op de cultuur der Indochinese volken hebben gedrukt en door elk ervan naar 's lands gelegenheid op verschillende wijzen zijn verwerkt. Dit geldt zowel voor het tot stand komen van een gecentraliseerd gezag belichaamd in een met goddelijke macht bekleed koningschap als op het gebied van de staatsinrichting, de maatschappelijke verhoudingen, de rechtspraak, de diverse wetenschappen en, niet in de laatste plaats, de godsdienstige voorstellingen en de kunst. En hoeveel er thans nog van het oude Indische erfgoed bewaard is gebleven in Indochina beseft men eerst recht, naar S. opmerkt, wanneer men met een Indiër het land bereist en waarneemt hoe vaak hij er zich in de omgeving van zijn eigen land verplaatst voelt „depuis les manifestations les plus banales du comportement des Indochinois... jusqu'aux conceptions les plus intimes de la morale et de l'eschatologie”.

Bij een terugblik op het hier besproken werk mag wel de wens worden uitgesproken dat in een volgende druk het veel te vol getekende kaartje op p. 19 plaats zal maken voor een aantal kaarten die de opeenvolgende stadia in het zo grillig verloop der geschiedkundige gebeurtenissen op de meest markante momenten en op overzichtelijke wijze zullen vastleggen. De niet zeer belangrijke platen die nu het werk illustreren zal men hiervoor gaarne willen missen. Intussen zal de volle nadruk moeten komen te vallen op wat de grote verdienste van het werk uitmaakt: dat de auteur er voortreffelijk in is geslaagd, met terzijde lating van alle misbare details en onder voortdurende gebruikmaking van de nieuwste gegevens, een tableau te ontwerpen waarin op verkleinde schaal alle voornaamste resultaten van het wetenschappelijk onderzoek der laatste halve eeuw, in harmonisch verband met elkaar gebracht, zijn ingetekend. Tot het succesvol ten uitvoer brengen van deze moeilijke onderneming was de auteur ongetwijfeld voorbereid als geen ander. Hij toch is het geweest die, op de grondslagen gelegd door Kern, Barth, Bergaigne, Finot e.e.a., uit een onnoemlijk aantal epigraphische en andere gegevens het oudste en belangrijkste deel der Achterindische geschiedenis tot zijn huidige imposante omvang en hoogte heeft opgebouwd. Onnodig dan ook te zeggen dat degenen die een globaal overzicht van die geschiedenis wensen te verkrijgen alvorens zich in de detailstudies te verdiepen waarnaar zij na elk hoofdstuk verwezen worden geen betere leidraad dan het onderhavige werk in handen kunnen nemen.

F. D. K. BOSCH

J. G. KEYES, *A Bibliography of North Vietnamese Publications in the Cornell University Library*. Ithaca, Cornell University, 1962. Data Paper: Number 47. Southeast Asia Program. Department of Asian Studies. Cornell University. X, 116 blz., X. Prijs \$ 3.00.

Voor ieder, die behoefte heeft aan bibliografische gegevens over de sociale ontwikkelingen, in de ruimste zin des woords, in Zuidoost-Azië zijn de bibliografieën die door het Southeast-Asia Program van de Cornell University worden uitgegeven een welhaast onontbeerlijke bron van informatie.

De compilatie van Jane Godfrey Keyes, hoewel blijkens een opmerking in het door Prof. George McT Kahin geschreven voorwoord verre van compleet, vormt hierop geen uitzondering. Men krijgt de indruk, dat ook deze bibliografie wat betreft zijn annotaties met de grootst mogelijke mate van nauwkeurigheid is verzorgd.

Het werk is onderverdeeld in hoofdstukken over bibliografieën, levensbeschrijvingen, cultuur, beschrijvingen en reisverhalen, economische en sociale toestanden, buitenlandse betrekkingen, diversen en politiek. Uiteraard is het terrein, dat door het werk van Keyes wordt bestreken onnoemelijk ruim, zodat schrijfster wel gedwongen zal zijn geweest compromissen te sluiten en het belangrijke van het onbelangrijke te ziften. Desondanks krijgt recensent de indruk, dat het hier een goed geslaagd compromis betreft.

L. SLUIMERS

SIRDAR IKBAL ALI SHAH, *Viet-Nam*. London, Octagon Press, 1960. XV, 232 blz., krt. Prijs £ 25/—.

Het moet ons tot onze grote spijt van het hart, dat de betekenis van Sirdar Ikbāl Ali Shah's boek voor de beoefenaar van enigerlei tak van sociale wetenschap vermoedelijk even gering is als de pretenties ervan — te oordelen naar de opmaak — groot zijn. Blijkens de gehele opzet van zijn werk doet de auteur een poging de recente politieke en sociale ontwikkelingen in Zuid-Vietnam begrijpelijk te maken. Maar wanneer

hij het hoofdaccent van zijn boek op Zuid-Vietnam legt is de titel van zijn boek „Viet-Nam” al misleidend. Voor wie geen vreemde is in het Jeruzalem der Vietnamese verhoudingen — en hier heeft recensent vooral het oog op de economische consequenties van het uiteenvallen van Vietnam in een tweetal delen — lijkt dit een ongeoorloofde beperking, overigens wel de enige, die de auteur zich oplegt. Of hij had in de titel van zijn werk duidelijker tot uitdrukking moeten brengen, dat alleen Zuid-Vietnam onderwerp van behandeling vormt, óf hij had Noord-Vietnam in meerdere mate dan hij gedaan heeft, in zijn beschouwingen moeten betrekken.

Een andere onaangenaamheid, die de lezer van het boek al direct opvalt, is het schromelijk de hand lichten met de literatuuropgave. Op pag. IX en X geeft de auteur een opsomming van door hem geraadpleegde werken zonder de schrijvers daarvan te noemen. Slechts één Franse titel komt op deze lijst voor, wat wel ietwat bevreemdend mag worden genoemd gezien het feit, dat het leeuwendeel van de vooroorlogse literatuur over de sociale toestanden in Vietnam van Franse hand was.

Maar plotseling duikt dan midden in de tekst, om nauwkeuriger te zijn op blz. 28, Robert Guillaín en zijn voor de kennis van het koloniale conflict in het voormalige Frans Indochina zeer belangrijke werk „La Fin des Illusions” op.

Dit zijn overigens slechts — zij het ernstige — formele gebreken, die het werk van Sirdar Ikbál Ali Shah aankleven. Materieel gesproken valt er op de teneur van zijn boek, in feite niets anders dan een apologie van het mandarijnen- en familiebewind van de Zuid-Vietnamese president Ngo Dinh Diem, nog veel meer aan te merken. In zijn ijver om dit bewind een morele rechtvaardiging en dus dat van de Noord-Vietnamese leider Ho Chi Minh een morele afstraffing te bezorgen, vergaloppeert Sirdar Ikbál Ali Shah zich hier en daar op een wijze, die voor iedere wetenschapsman wel een gruwel zal zijn.

We zullen ons hier tot een tweetal voorbeelden beperken. Het ene betreft de rol, die Ho Chi Minh in de Vietnamese nationalistische beweging in het tijdvak 1940-1945 heeft gespeeld, het andere de kardinale vraag van de landhervormingen.

Over Ho Chi Minh's rol in 1940 lezen wij op blz. 20:

„...and in 1940 the leader of the Communist Party Nguyen Ai Quoc — alias Ho-Chi-Minh — persuaded all the parties to join in what he

pretended was the common cause, and formed what is generally known as the League for the Independence of Viet-Nam". Het „he pretended" werpt natuurlijk nog veel meer vragen op dan het beweert op te lossen. De vraag is, waaróm het de Vietnamese communisten in de periode 1940-1945 gelukt is het heft in de nationalistische beweging in handen te krijgen. Naar de sociale achtergronden van deze kwestie stelt de auteur geen enkel onderzoek in. Hij poogt ons alleen maar te suggereren, dat de „domme" nationalisten het slachtoffer van communistische vogelaarspractijken zouden zijn geworden.

Een soortgelijke oppervlakkigheid treffen we aan in dat gedeelte van het oeuvre, dat poogt een uiteenzetting te geven van de door Ngo Dinh Diem doorgevoerde landhervormingen. Wellicht ten overvloede zij hier erop gewezen, dat wij hier te maken hebben met een vraagstuk van het uiterste gewicht, gezien het feit, dat nu eenmaal het leeuwendeel van de bevolking van Zuid-Vietnam van agrarische herkomst is. Zoals in vele andere delen van Zuidoost-Azie ook het geval is, heeft Zuid-Vietnam te kampen met een nijpend pachtersprobleem in diverse gedaanten. Een van de belangrijkste aspecten van een landhervorming moest dus zijn het vaststellen van regels, die bij het ondertekenen van pachtcontracten in acht dienden te worden genomen, zodat de pachter niet in een onmogelijke positie zou worden gedrongen.

Over de landhervorming schrijft Sirdar Ikbāl Ali Shah op blz. 135: „This programme of land reform is rapidly reaching the stage where hundreds of thousands of Vietnamese have been resettled, and moreover on lands to which they possess the title". Dit is uiteraard al vaag genoeg, omdat niet wordt gezegd om wat voor titel het gaat. Aangenomen, dat Sirdar Ikbāl Shah hier pachtcontracten bedoelt, geloven wij, dat zijn opmerking kant noch wal raakt en dat David Wurfel het in zijn artikel over de Zuid-Vietnamese landhervormingen in *Far Eastern Survey* van Juni 1957 bij het juiste eind heeft, wanneer hij, niet zonder een zekere mate van ironie, betoogt, dat het veel belangrijker is om te weten hoeveel Zuid-Vietnamese pachters na het afkondigen van de wet op de landhervorming geen pachtcontracten heeft ondertekend dan het aantal dergenen, die dit wel heeft gedaan. Of, om de zaak wat ruwer te stellen, in hoeverre is het programma der landhervormingen door de Zuid-Vietnamese autoriteiten van meet af aan gesaboteerd?

In dit opzicht slaat Wurfel in zijn uitstekend gedocumenteerd artikel wel een wat andere toon aan dan Sirdar Ikbāl Ali Shah. Uit Wurfels artikel citeren wij de volgende o.i. wel bijzonder pregnante passage:

„Though framed as the South's bold answer to the Communist-style „land-reform” in the North, this law (Ordinance No. 57) was in fact proclaimed at a time when large landowners seemed to be regaining influence in places of political power and was in many respects an inadequate compromise measure. Emboldened by the crushing of Communist organisations in Southern Vietnam's countryside and reestablishment of their control over their estates, large landed proprietors succeeded in preventing President Diem's government from undertaking as drastic a program as had first been envisaged”.

Wurfel twijfelt dus niet alleen aan de doeltreffendheid van de maatregelen der regering van president Ngo Dinh Diem, maar zelfs klinkt er hier en daar een ondertoon door, die erop zou kunnen wijzen, dat het bewind van Ngo Dinh Diem de landeigenaren de hand boven het hoofd heeft gehouden.

Of overigens de situatie op het ogenblik van het schrijven dezer recensie in dit opzicht erg veel is verbeterd, mag worden betwijfeld. Het zou ons niet verwonderen, wanneer het hardnekkige verzet van de Vietcong rebellen tegen het bewind van president Ngo Dinh Diem, die tot onderdrukking ervan zoals bekend Amerikaanse ondersteuning geniet, in de laatste instantie is terug te voeren op een poging van de vertwijfelde Zuid-Vietnamese pachters hun positie te verbeteren.

Kortom, wanneer zelfs op het kardinale punt van de landhervormingen het boek van Sirdar Ikbal Ali Shah mank gaat aan een volstrekt ontoelaatbare mate van oppervlakkigheid en subjectiviteit, menen wij te mogen stellen, dat de wetenschappelijke waarde van zijn werk wel bijzonder gering is.

L. SLUIMERS

The Man-shu (Book of the Southern Barbarians), translated by GORDON H. LUCE, edited by G. P. Oery; Data Paper Nr. 44, Southeast Asia Program, Dept. of Far Eastern Studies, Cornell Univ., Ithaca, N.Y.; 1961. (X) + 116 pp., 1 map; in-4°. U.S. \$ 4,—.

This book is in the main a translation, made by Professor G. H. Luce, of a Chinese work by Fan Ch'o of approx. 862, describing the state of

Nan-chao, established by the non-Chinese inhabitants of China's south-western provinces on Chinese soil, a state which managed to retain its independence between the middle of the 8th century and 1253, when it succumbed to the onslaught of the Mongols. Apart from notes by the 18th century editors of the text, no attempt has been made to add further comments; neither Chinese sources nor western works have been used. The editorial work has evidently been restricted to the addition of Chinese characters for names of places and persons mentioned in the text, and the drawing of a map, with a list of the Chinese equivalents of the localities mentioned there. It is to be regretted that the editor has not made this bare translation somewhat more easily understandable by adding references to the existent western works on the same subject. First and foremost references might have been made to Paul Pelliot, "Deux itinéraires de Chine en Inde à la fin du 8ième siècle" in *BEFEO* IV (1904), pp. 131-413, and next to Camille Sainson, *Nan-tchao ye-che, Histoire particulière du Nan-tchao* (Paris, 1904) and the critical reviews of this work by Paul Pelliot in *BEFEO* IV (1904), pp. 1094-1127, and by Edouard Chavannes in *T'oung Pao* V (1904), p. 473-481, or finally to William Rock, *The ancient Na-khi kingdom of Southwest China* (Cambridge, Mass.; 1947), to mention only these. Chinese official titles have been mainly left untranslated, although it would have been no labour to furnish the occidental equivalents, so painstakingly established by R. des Rotours in his *Traité des fonctionnaires et traité de l'armée* (Leiden, 1947). A great deal of further information might have been elicited, of course, from Chinese sources, in view of the Chinese predilection for historical geography, but this would have entailed considerable further research, holding up the publication.

The translation is passable, but it is not free from mistakes, partly induced by the corruptness of the text; these will undoubtedly be corrected when it is decided to publish a definite version. It is to be hoped that at the same time the opportunity will be taken to provide the translation with an extensive introduction. This has now been made possible by the publication of an excellent critical edition of the Chinese text with an extensive commentary by the well-known scholar Hsiang Ta, published by the Chung-hua Book Company in Peking in May 1962. This edition is all the more valuable because apart from a 36-page

¹ The journal *T'oung-Pao*, vol. 50 (Leiden, 1963), pp. 190-220, contains a study, partly based on this text, by W. Stott, "The expansion of the Nan-chao kingdom".

introduction, it contains in the appendix related texts, including copies of inscriptions (55 pages), and comparative tables (160 pages), as well as three simple maps.

A. F. P. HULSEWÉ

FELIX M. KEESING, *The Ethnohistory of Northern Luzon*. Stanford University Press, Stanford, California, 1962; 362 pp., 10 krtn. Prijs \$ 7.50.

Dit boek is gegroeid uit het veldwerk dat in 1934 door de schrijver en zijn vrouw verricht werd in de bergen van Noord-Luzon. Het werk is posthuum, de dood overviel Keesing, vóór hij het kon beëindigen.

Het laatste hoofdstuk, dat de conclusies behelst, is voltooid door zijn zoon. Dit was een moeilijke taak in verband met de belangrijkheid van dit hoofdstuk, waarvan slechts een korte schets en een reeks opmerkingen ter verwerking, gebaseerd op voorafgaande hoofdstukken, aanwezig waren.

De Keesings waren indertijd gefascineerd door de problematiek, samenhangende met de leefwijze van de bergbevolking van Luzon. Het betreft hier vnl. de Lepanto of noordelijke Kankanai, die rijst op sawah's verbouwden en in de dicht bevolkte dorpen woonden en de Isneg, die droge rijstbouw met braakligging uitoefenden en gehuchten als nederzettingsvorm hadden. (Zie F. M. en M. Keesing, *Taming Philippine Headhunters*, 1962). Het hier besproken werk van Keesing houdt zich in het bijzonder bezig met historische relaties. In verband hiermede worden verschillende vraagstukken aan de orde gesteld. Zowel de Lepanto als de Isneg onderhielden sinds historische tijden vrijwel onafgebroken handelsrelaties met de in hun nabijheid wonende kustbevolking; deze laatste bevolking heeft in belangrijker mate Spaanse invloed ondergaan. De bergbevolking had, vooral in de eerste eeuwen, geringer contact met de Europese cultuur, sterker nog, zij heeft haar huidige woonplaats gekozen om zich aan het hispaniseringsproces te onttrekken. Hierbij kwam wat de sawah-bouwers betrof nog een andere factor die hen ertoe deed besluiten, het steeds hogerop te zoeken, nl. de controle op het bevoeiingswater. Zij konden het eenvoudig niet riskeren, dat deze door andere, zich eventueel boven hen vestigende stam zou

worden uitgeoefend, vandaar hun verticale migratie. Om het proces ingewikkelder te maken trok een deel van de bergbevolking weer naar de kust. Wat was nu de oorspronkelijke relatie tussen de genoemde bergstammen en hun burens, de kustbewoners? Betrof het hier soms volken, die van oorsprong één waren? Dit is een van de problemen, die in Keesing's boek aan de orde gesteld worden. De migraties van deze stammen werden door de schrijver nagegaan aan de hand van het ethnografisch materiaal, geleverd door Spaanse bronnen; ook werd getracht te onderzoeken, welke cultuurtrekken van de Lepanto en de Isneg pre-Spaans waren en welke sinds het cultuurcontact wijziging hadden ondergaan.

Ook andere factoren, waaronder ecologische, kunnen tot modificatie van het cultuurpatroon geleid hebben. Keesing komt tot de conclusie, dat er in wezen geen verschil bestond tussen de Lepanto, de Isneg en de nabij wonende kustbevolking. Hij meent met stelligheid aannemelijk te kunnen maken, dat de Isneg van oorsprong gouddelvers uit het laagland zijn. Zij gingen eerst na hun vestiging in de bergen tot de ladangbouw over, daar zij geen traditie bezaten op het gebied van irrigatie. In dit verband moet erop gewezen worden, dat de oudst bekende Europese informatie over de Philippijnen, nl. die van Tomé Pirez in zijn *Suma Oriental* van 1512-1515 (uitgegeven door de Hakluyt Society in 1946) inderdaad melding maakt van goud als uitvoerprodukt van Luzon. Het is dus mogelijk, dat een aantal gouddelvers in historische tijden de bergen is ingetrokken. Pirez noemt geen stamnamen, maar heeft het slechts over „Luçoes”, bewoners van Luzon (deel I, pg. 134).

De informatie, die deze oude Portugeze reiziger over dit gebied geeft, is overigens te schaars om er veel conclusies aan vast te kunnen knopen en dit is waarschijnlijk de reden, dat zijn werk niet is opgenomen in de literatuurlijst van Keesing's boek.

Ook de Lepanto stammen af van een kustbevolking en wel van de Iloco's, zoals Keesing o.m. uit gelijkenis met sociale organisaties en nederzettingsvormen meent aan te kunnen tonen. Met het bestaansmiddel van deze en andere bergstammen hangt nog een ander vraagstuk samen, dat door Keesing eveneens aan de orde gesteld wordt. Hij vermeldt dat de oude Spaanse kronieken, hoewel uitstekend gedocumenteerd, slechts zelden gewag maken van het uitoefenen van rijstbouw op geterrasseerde, geïrrigeerde velden bij bergstammen; eerst in de 19e eeuw wordt deze genoemd. De schrijver suggereert, dat deze vorm van

landbouw daarom betrekkelijk recent ontwikkeld zou zijn. Hij wijst op de mogelijkheid, dat de sawahbouw is voorafgegaan door de verbouw van knolgewassen op bevoeide terrassen, zoals die nu nog in Oceanië bekend zijn en waarvan voorbeelden genoemd worden. Hierbij doet zich echter de vraag voor, welk volk het was dat deze taro-bouw op Luzon uitoefende. Bovendien moet opgemerkt worden, dat ook nu nog in Luzon taro op geterrasseerde velden verbouwd wordt, een feit waar in dit boek niet genoeg de aandacht op gevestigd wordt. Wel wordt vermeld (o.m. op pg. 311) dat deze knol een ceremoniële betekenis heeft, wat zou wijzen op hoge ouderdom van de taro-verbouw. In verband met de geponeerde theorie, als zouden de bergstammen van oorsprong kustbewoners zijn, worden in hoofdstuk twee mogelijkheden betreffende de ontwikkeling van rijstbouw bij deze stammen gegeven:

a. de kustbevolking kende de verbouw van rijst op sawah's met afwisselend in de droge tijd de verbouw van rijst of andere gewassen op niet-bevoeide velden. Trekt nu een deel van deze bevolking de bergen in, dan zou zij onder invloed van o.a. natuurlijke omstandigheden de keuze hebben laten vallen of op sawah-, of op ladangbouw;

b. de kustbewoners zijn eerst later met de verbouw van rijst op bevoeide velden bekend geraakt, dus nadat een deel van deze bevolking de bergen was ingetrokken.

Er valt tegen Keesing's veronderstellingen een aantal bedenkingen aan te voeren. Dat bevoeide, geterrasseerde velden door de Spaanse kroniekeurs niet vermeld zijn, wil nog niet met stelligheid zeggen, dat zij niet voorkwamen. Het volgende voorbeeld kan in dit geval illustratief werken: op de reliëfs van de Boroboedoer zijn tal van cultuurplanten afgebeeld, doch de rijst ontbreekt. Wil dit nu zeggen, dat men in die tijd op Java geen rijst kende? De oorkonden leren ons wel beter. Het is voorts niet altijd mogelijk, iets rationeel te verklaren uit ecologische en andere omstandigheden. Soms houdt men uit traditie vast aan een bepaalde vorm van landbouw, terwijl men daar beter afstand van zou kunnen doen. Een voorbeeld is het handhaven van rijstbouw op bevoeide velden door Javaanse kolonisten in Zuid-Sumatra, hoewel deze sawahbouw daar minder geëigend is. Is voorts het uitoefenen van wisselbouw op droge velden wel een zo simpele zaak, als het voorbeeld van de Isneg wil suggereren? In vergelijking met de „hogere” sawahbouw bestaat misschien de neiging, het ladangen te laag aan te slaan. Doch ook deze vorm van landbouw stelt eisen aan ontginning, techniek,

etc. en is niet ieders werk. Het komt ons bovendien minder juist voor, de herkomst van de droge rijstbouw met braakligging te willen verklaren uit de verbouw van rijst in de „droge” tijd op anders bevoeide velden.

Het is voorts niet noodzakelijk, de verdeling van de dichtbevolkte dorpen in wijken bij berg- en kustbevolking aan Spaanse invloed toe te schrijven. De Baliërs en Sasaks, de Konyak-Naga en de Apatani immers hebben eveneens een dergelijke, in wijken verdeelde nederzettingsvorm. Keesing is wat betreft migraties en cultuurinvloeden te veel van de kustbevolking uitgegaan, waarbij ook bij de bergbevolking een te grote plaats werd ingeruimd aan Spaanse invloed.

Het is immers zeer goed mogelijk, dat verschillende ethnische groepen toen zij op Luzon belandden, vrijwel dadelijk de bergen zijn ingetrokken en de niet altijd aanlokkelijke zwaar beboste en moeilijk draineerbare kustvlakte achter zich gelaten hebben. Dit is waarschijnlijk in Indonesië ook gebeurd.

Aan de andere kant is de benaderingswijze van Keesing in vele opzichten de moeite waard. Wij zijn misschien te zeer vertrouwd geraakt met het idee, dat rijstbouw op bevoeide, geterrasseerde velden een oud cultuurgoed is, dat zich, deel uitmakend van een cultuurstroom, over Azië heeft verbreid (zie hiervoor diverse publicaties van Heine Geldern en ook die van Kwang-Chih Chang, *A working hypothesis for the early cultural history of South China*, *Academia Sinica*, no. 7, 1959, pg. 75-103). Zij, die de voorstanders zijn van deze theorie zouden echter een vergelijkend onderzoek moeten verrichten, dat niet alleen de rijstsoort en de gebezigde techniek, doch ook het ritueel zou moeten omvatten. Daarnaast zou de mogelijkheid onder ogen gezien moeten worden van een locale ontwikkeling van de sawahbouw.

De door Keesing gestelde problematiek is niet beperkt tot de Philippijnen. Ook op Celebes vindt men verschillende volken — waaronder die, welke met de verzamelnaam Toradja worden aangeduid — met een onderling verschillende cultuur en rijstbouw; eenzelfde geschakeerd beeld geven de Zuid-Sumatraanse volken te zien. De problemen, die Keesing naar voren heeft gebracht zijn belangrijk en verdienen aangevat te worden op de wijze, zoals hij dat gedaan heeft en die vooral omvatten een minutieus, vergelijkend en kritisch onderzoek van Europese bronnen betreffende de migratie en leefwijze van niet-westerse volken in een bepaald gebied. Het tekent de schrijver, dat hij niet probeert een door hem ingenomen standpunt ten koste van alles

te willen bewijzen, doch meestal een vingerwijzing geeft in de richting, waarin de oplossing van het probleem gezocht moet worden en hiervoor een samengaan met andere wetenschappen, zoals prehistorie en linguïstiek, bepleit.

C. H. M. PALM

ANDREW SHARP; *The discovery of Australia*. Clarendon Press: Oxford University Press. Oxford 1963. 338 pp. Price £ 50/—.

In 1960 verscheen van Andrew Sharp, *The discovery of the Pacific Islands* en het hier te bespreken werk is duidelijk een pendant van het eerdere boek. Ook hier heeft de auteur niet meer — en niet minder — willen geven dan een catalogus in chronologische volgorde van de schepen en mensen die de kusten van Australië hebben aangedaan of, wat de mensen betreft, deze kusten op zijn minst hebben gezien. Het gaat niet zozeer om het feit, of ergens mogelijk in het verleden wel eens niet-Australiërs op dit continent voet aan wal hebben gezet; het gaat om de *ontdekkingen*, met andere woorden om de meerdere of mindere mate van bekendheid die aan landingen en waarnemingen is gegeven.

Dit laatste is uiteraard vrijwel steeds schriftelijk geschied in de vorm van rapporten aan opdrachtgevers, scheepsjournalen of gepubliceerde reisbeschrijvingen. Zodoende worden bijv. de Boeginezen en Makassaren, die reeds lang in het verleden contacten met Arnhem Land hebben onderhouden, niet als „ontdekkers” geboekstaafd. Men kan — en dit geldt ook voor het vorige boek — lang en breed discussiëren over de kwestie, wat een „ontdekking” nu eigenlijk inhoudt. Sharp houdt zich met een dergelijke mogelijke discussie slechts ternauwernood op. Hij zegt bij voorbaat wat zijn bedoeling is en wat hij als uitgangspunt neemt en dit lijkt mij een wetenschappelijk zeer acceptabel standpunt.

Het is niet wel doenlijk, om zich bezig te houden met detailkritiek. Dat zou namelijk betekenen dat men het werk van Sharp zou moeten herhalen en bijvoorbeeld al de door hem gegeven data opnieuw zou moeten nagaan. Laten wij dankbaar zijn, dat de auteur dit werk heeft verricht. Trouwens, bij een aantal steekproeven zijn geen fouten aan het

licht gekomen. Dergelijke steekproeven konden betrekkelijk gemakkelijk worden gemaakt en hiermee kom ik tevens op een punt, dat al naar gelang de instelling van de lezer als zwak of zeer zwak aangemerkt kan worden.

Bijna een derde deel van het werk van Sharp is gewijd aan de facta van de Nederlandse ontdekkingen. Hierbij steunt hij voor een zeer aanzienlijk deel op de gegevens van Heeres in diens bekende werk *Het aandeel der Nederlanders in de ontdekking van Australië* en voorts, wat betreft de reizen van Tasman, op het werk van Meyjes. Nu zijn deze boeken respectievelijk in 1889 en 1919 uitgegeven. Na die tijd is, althans in Nederland, nog wel meer over de onderhavige zaken geschreven. Dit heeft voor mij derhalve het nemen van steekproeven mogelijk gemaakt met behulp van andere dan de door Sharp genoemde bronnen. Hierbij zijn, als gezegd, geen aperte fouten gebleken. Wel zouden hier en daar aanvullingen mogelijk zijn geweest.

Het bovenstaande richt zich op mogelijke onvoldoende gebruik van bronnen door de schrijver. Hierbij moet in het midden gelaten worden, in hoeverre met name Nederlandse geschriften voor hem beschikbaar waren. Bovendien — en hier is dan weer sprake van contra-critiek! — kan men nu eenmaal in een algemeen werk als dit onmogelijk eisen dat letterlijk alle bronnen gebruikt zijn.

Legt men dit boek weer naast zijn, reeds in de aanhef genoemde, voorganger dan komt ook naar voren, dat het eerste werk bepaald interessanter, men zou geneigd zijn te zegen „aardiger” is. Dit heeft, dunkt mij, te maken met het onderwerp. De Pacific ligt vol betrekkelijk kleine eilanden en zo een eiland kan maar één keer ontdekt worden. Bij een continent als Australië liggen de zaken geheel anders. Als in een of ander 17e eeuws scheepsjournaal een aantal baaien aan de Australische kust genoemd — en door Sharp of anderen — gedetermineerd worden, dan kan men zich gaan afvragen, in hoeverre het nodig is, het noemen van een klein baaitje, dat in ons scheepsjournaal is overgeslagen, nog weer als een aparte ontdekking te boekstaven. Met andere woorden, is de ontdekking van Australië in grote lijnen eigenlijk niet gegeven, vanaf het moment dat men had vastgesteld dat er inderdaad zo iets als een „Zuidland” was en vervolgens in latere tijden ongeveer vorm en ligging had bepaald?

Aannemende dat het inderdaad Sharps bedoeling is geweest om deze grote lijnen te geven, dan had hij, overdreven sprekende, bijna kunnen volstaan met de behandeling van de reizen van Tasman, Cook en

Flinders. Deze opmerking is trouwens ook ingegeven door het feit dat in zijn boek aan deze drie mensen in totaal maar liefst 159 pagina's zijn besteed.

De bovenstaande opmerkingen maken mogelijk een enigszins negatieve indruk. Dit heeft ongetwijfeld te maken met het feit dat men met het toenemen van deskundigheid — en Sharp is een deskundige als weinig anderen — de neiging heeft, de eisen steeds hoger te stellen.

P. VAN EMST

H. HOETINK, *De Gespleten Samenleving in het Caraïbisch Gebied*. Van Gorcum & Comp., Assen 1962. Prijs f 18,50 (ing.), f 20,50 (geb.).

Sociologische literatuur in het Nederlands met het Caraïbisch gebied tot onderwerp is nog steeds een zeldzaamheid, een witte raaf in de bonte troep van vogels van diverse pluimage waarmee men de laatste tijd in de sociologie geconfronteerd wordt. (hiermee wordt overigens geen kwalitatieve typering bedoeld).

De verklaring van dit verschijnsel ligt in de nogal eenzijdige gerichtheid op Zuid-Oost Azië, welke tot voor kort de sociale wetenschappen in Nederland gekenmerkt heeft. Hierin is de laatste tijd een kentering gekomen,¹ wat zeer toe te juichen is; dit niet bezien vanuit een naïeve trots van de bewoner van dit gebied voor de wetenschappelijke belangstelling voor zijn samenleving, doch omdat een confrontatie met de problematiek van dit gebied in niet geringe mate bevruchtend zal blijken voor de ontwikkeling van deze wetenschap, trouwens ook voor andere wetenschappen.

Van Amerikaanse zijde is dit kennelijk eerder ingezien, getuige de vele onderzoekers die vanuit dit land de laatste jaren op de eilanden van dit gebied zijn neergestreken. In hoeverre hier andere dan wetenschappelijke motieven een rol spelen, wil ik hier buiten beschouwing laten. Bezien wij tegen de achtergrond van wat hierboven werd op-

¹ Zie o.a. Bijdragen tot Taal-, Land- en Volkenkunde, Deel 119, 1e Aflevering, Den Haag 1963: Anthropologicanummer gewijd aan het Caraïbisch gebied. In zijn Ter Inleiding typeert Prof. Dr. R. A. J. v. Lier deze bijdragen als „levenstekenen van een Nederlandse Caraïbistiek”.

gemerkt het jongste boek van de nederlandse socioloog Dr. H. Hoetink, dan geloof ik dat men in mening opzicht van een aanwinst kan spreken. Hierover echter later.

Hoetink zelf heeft zijn boek als sub-titel meegegeven „Bijdrage tot de sociologie der rassenrelaties in gesegmenteerde maatschappijen”, hiermee het hoofdthema van het werk aanduidend, n.l. aan de hand van een analyse van de rasrelaties in de gesegmenteerde Caraïbische maatschappijen te komen tot een z.i. betere sociologische benadering van dit verschijnsel in het algemeen.

Bij de behandeling van deze materie onderscheidt hij, tegen de achtergrond van een gemeenschappelijk Caraïbisch patroon, twee varianten welke ontspringen aan de kolonisatie van het Caraïbisch gebied door twee onderscheiden Europese bevolkingsgroepen en hun cultuur-varianten: de Latijnse of Iberische en de West-Europese. Tot de Iberische variant rekent hij Cuba, Sto. Domingo, Puerto Rico en de Noordkust van Brazilië; tot de Westeuropese de voormalige Nederlandse, Franse en Britse Koloniën.

Een bijzonder opvallend verschil tussen beide varianten is nu de grotere mildheid der rasrelaties in de Iberische, dan die in de West-Europese. Deze duidelijke verschillen in de rasrelaties tussen de beide Caraïbische varianten hebben vele sociale onderzoekers geïntregeerd, waarbij, telkens weer een andere faktor onderstrepd, steeds de verklaring werd gezocht in het verschil tussen de Westeuropese en Iberische varianten in de cultuur der Oude Wereld.

Hoetink kan zich slechts ten dele hiermee verenigen. Hem lijken deze verklaringen wel relevant voor wat betreft het niet-intieme sociale leven, de globale sociale „atmosfeer”, echter niet voor de intieme persoonlijke relaties tussen de leden van de onderscheiden „rassen”. Tot deze (tweede) sector rekent hij het verschijnsel van de biologische menging tussen de „rassen” op basis van sociale gelijkwaardigheid van de betrokkenen.

Hij merkt dan op „dat de factoren, die verschillen in frequentie van betrekkingen uit de tweede sector moeten verklaren, op een geheel ander niveau gezocht moeten worden dan op het „culturele” waaruit de verschillen in sociale atmosfeer begrepen kunnen worden” (blz. 35).

Tot zover in het kort de beschouwingen van de schrijver in het eerste deel van zijn boek, aan het einde waarvan hij ons toezegt in het tweede deel nieuwe begrippen te introduceren ter verklaring van het gestelde probleem.

Dit tweede deel vangt aan met een hoofdstuk dat tot titel heeft „Het spiegelbeeld van tropenkolder” en dat zoals de schrijver zelf zegt, „een analyse beoogt van de beeldvorming ten aanzien van de sociaal-gemengde samenleving, waaraan de „moederlandse outsider” lijdt.

In de eerste plaats is de outsider-onderzoeker geneigd, oordelend uit de situatie van een „homogene” westerse samenleving, bepaalde specifieke trekken van de raciaal-heterogene samenleving over het hoofd te zien n.l. dat elk der categorieën blanken, kleurlingen en negers in zichzelf in sociaal-economische klassen verdeeld zijn. Pleit dat voor het analyseren van de maatschappij-als-geheel in categorieën (segmenten), ook bij de beoordeling van deze categorieën dient men voorzichtig te zijn, getuige de vergissing, die door mening Noordamerikaanse auteur werd begaan, om het begrip „Negro” te hanteren in Caraïbische maatschappijen, waar kleurlingen als aparte sociale categorie zijn te onderscheiden. T.a.v. de inheemse blanken wordt de fout begaan deze niet in hun sociaal-historische en psychologische eigenheid te onderscheiden; als een groep die mede als vormgever kan worden beschouwd van die maatschappij.

Ook wijst Hoetink op bepaalde psychische factoren, die bij de beoordeling een rol spelen. Hij noemt dan het ethisch-psychische schuldcomplex, dat een reactie is op een oude typische afkeer bij de blanken voor „het zwarte”. Daarnaast wijst hij op een historisch schuldgevoel, dat hij bij Toynbee duidelijk aanwijsbaar acht. Zij versterken elkaar en zijn weinig bevorderlijk voor de objectiviteit. Zij zijn vormende elementen van het spiegelbeeld van tropenkolder en brengen o.a. ook het gevaar in zich van een overspannen optimisme t.a.v. het rassenvraagstuk.

Hoetink richt zich n.l. tegen wat hij noemt „een sociologistisch optimisme” met betrekking tot het rassenvraagstuk (Deel II, hoofdstuk 2, pag. 135/163), een optimisme dat zijn oorzaak vindt in een verwaarlozing van de historische en psychische-sociale dimensie van dit probleem door een funktionele benadering. Het rassenvraagstuk werd hiermee teruggebracht tot een vraagstuk betreffende de sociale structuur van een maatschappij met een heterogene bevolking.

In een samenleving, waar men groepen kan onderscheiden met duidelijk verschillende somatische kenmerken, zal het bestaan van raciale vooroordelen niet te voorkomen zijn. Zelfs indien tussen twee raciale groepen alle economische, sociale, religieuze en culturele verschillen zouden zijn verdreven, dan zou het verschil in uiterlijke

kenmerken nog altijd daar zijn om aan de (al te menselijke) distinctie-behoefte te voldoen, aldus Hoetink (pag. 143/144). Hij ziet meer kansen voor een goed begrip van dit vraagstuk indien het gezien wordt in termen van de gesegmenteerde maatschappij, waarover hij in het derde hoofdstuk van het tweede deel uitweidt.

De beschouwingen die hij daarbij wijdt aan het begrip „gesegmenteerde maatschappij” sluiten aan bij de aan het einde van het tweede hoofdstuk gegeven definitie, waar hij n.l. opmerkt: „Onder een gesegmenteerde maatschappij willen wij verstaan een samenleving, al dan niet binnen een eigen staatsgebied, opgebouwd uit minstens twee bevolkingsgroepen van verschillend ras en van verschillende cultuur, ieder dus met eigen sociale instituties, en met een eigen sociale structuur. Deze bevolkingsgroepen, die we segmenten noemen, hebben een eigen plaats in de rangorde van het maatschappelijk geheel; dit geheel wordt bestuurlijk geleid door één van de segmenten”.

In tegenstelling tot M. C. Smith, aan wiens theorieën hij veel aandacht besteedt, ziet hij dus ook het „ras”, naast de cultuur, als een van de factoren, die de sociale rang van een groepering in een dergelijke samenleving bepaalt (pag. 166); o.i. ook zeer terecht.

Na een analyse van de 27 statistisch-mogelijke varianten van krachtverlening van de raciale en culturele factor bij de bepaling van de sociale positie van een menggroep, die 11 pagina's beslaat, komt hij tot drie typen van gesegmenteerde maatschappijen bezien naar de mate van intersegmentaire mobiliteit (blz. 177). Na deze 11 pagina's met schrijver meegeëlimineerd te hebben, zich telkens afvragend of dat allemaal wel nodig is, kan men een gevoel van wrevel niet onderdrukken als men dan, na een opmerking dat deze driedeling ook te beredeneren is, in 15 regels een sluitend betoog voorgeschoteld krijgt (blz. 178). Hier zij alvast opgemerkt dat een van de tekortkomingen van dit werk is: de wijsheid van schrijvers betoog. Wij komen hierop nog terug.

Voor deze gesegmenteerde maatschappijen ziet Hoetink overigens in hun structurele ontwikkeling twee mogelijkheden: gesegmenteerd blijven of homogeen worden, dit laatste door algehele menging of door eliminatie van een segment door een ander of de andere.

De door Hoetink, zoals wij reeds zeiden, terecht ingevoerde factor „ras” blijkt echter een sociologisch moeilijk hanteerbaar, in feit biologisch begrip te zijn. Hij voert daarvoor in de plaats een nieuw, door sociale communicatie overdraagbaar, begrip in, dat hij het „*somatisch*

normbeeld" noemt en als volgt omschrijft: „...het geheel van die somatische kenmerken, die voor de leden van die groep als norm en ideaal worden aanvaard" (deel II, hoofdstuk 4, blz. 202). Dit somatisch normbeeld is een sociaal (een groepbezit) en een psychologisch verschijnsel, in de zin van mede sociaal bepaald narcisme. Overdracht door communicatie vindt eenzijdig plaats: van het dominante naar het lagere segment, dit vanwege het groot belang dat in een dergelijke maatschappij aan de somatische kenmerken van de individuen gehecht wordt.

Schrijver wijst hierbij op algemeen bekende verschijnselen in het Caraïbische gebied waar men b.v. „een onderscheid maakt tussen 'goed' (dat is sluijk) en 'slecht' (dat is kroezig) haar" (blz. 220). „De neger in deze maatschappijen is „mooier", naarmate hij een rechttere neus, sluiker haar, dünnere lippen heeft, en dit is ook zijn mening — tot nu toe." (blz. 221).

Deze eenzijdige overdracht van het dominante somatische normbeeld moet, naar zijn inzicht, bijzonder frustrerend werken voor het lager geplaatste segment.

Aan het eind van dit tweede deel introduceert Hoetink nog het begrip „somatische afstand", na voor ons een uitermate speculatieve beschouwing over de wereld als gesegmenteerde maatschappij ontvouwd te hebben. Dit begrip, dat hij definieert als de mate waarin het verschil tussen het eigen somatisch normbeeld en een tweede somatisch type subjectief ervaren wordt, dient mede ter verklaring van de (drie) onderscheiden typen gesegmenteerde maatschappijen die men in het Caraïbische gebied kan aantreffen.

In het derde deel gaat Hoetink hier verder op in. Ter verklaring van het reeds in het eerste deel van zijn boek vermelde onderscheid in rasrelaties tussen de Iberische en West-Europese variant, voert hij dan aan dat het somatisch normbeeld in de Iberische variant verschilt van dat in de West-Europese variant. Het somatisch normbeeld in de Iberische variant is „donkerder", en dus is de somatische afstand tot de kleurling kleiner.

Tot zover in het kort de inhoud van dit 300 pagina's tellend werk.

T.a.v. het werk in zijn geheel moge dan ook worden opgemerkt, dat de wijdse betoogtrant van de schrijver, zijn vele herhalingen, kennelijk ter verduidelijking, maar heel dikwijls ten overvloede, dit boek groter in omvang heeft doen zijn dan o.i. nodig was. Daarnaast worden terzijde allerlei problemen aangesneden en besproken, die met

de kern van het onderwerp niet veel uit te staan hebben. Zeer in het bijzonder geldt dit voor de beschouwingen die Hoetink wijdt aan de wereld als gesegmenteerde samenleving. Als afzonderlijk essay wel acceptabel, ontsieren zij nu o.i. dit werk, dat ongetwijfeld van wetenschappelijk hoog niveau is en dat van grote waarde zal blijken te zijn voor de sociologische analyse van de Caraïbische maatschappijen.

Zijn waarde ligt, naast de bijdrage tot een nadere precisering van het begrip gesegmenteerde maatschappij, in de twee nieuwe door Hoetink geïntroduceerde begrippen: „somatisch normbeeld” en „somatische afstand”. Hiermede heeft hij o.i. de sociologie twee goed hanteerbare begrippen aan de hand gedaan voor de analyse van de gesegmenteerde maatschappijen. Het begrip „somatisch normbeeld” biedt ongetwijfeld meer mogelijkheden voor deze sociologische analyse van het z.g. rassenvraagstuk, dan het biologisch begrip ras, dat slechts gedeeltelijke aansluiting vindt bij de sociale werkelijkheid in de gesegmenteerde maatschappijen. Het pessimisme van de schrijver dat dit begrip waarschijnlijk maar weinig weerklank zal vinden bij de huidige sociologen, die zich met dit vraagstuk bezighouden, wil ik dan ook niet delen. De bruikbaarheid ervan is daarvoor door Hoetink zelf al te duidelijk geïllustreerd.

Wel ben ik van mening dat dit begrip nadere uitdieping en precisering behoeft. Zo vraag ik mij af of Hoetink het somatisch *norm*beeld wel voldoende naar zijn cultureel aspect onderkent, als norm dus. Het betreft hier immers een door de collectiviteit aangehangen opvatting betreffende de eisen, die aan de somatische verschijning van het individu gesteld moeten worden, waarvan weer diens esthetische en sociale waardering afhangt. Het is een cultuur-element dat mede het sociaal gedrag modelleert; dat mede bepalend is voor de sociale interactie tussen de leden van de verschillende segmenten en voor de sociale afstand daartussen. Op het verband tussen sociale afstand en somatische afstand in de gesegmenteerde maatschappij is door de schrijver zelf gewezen. In dit verband rijst de vraag of Hoetink het somatisch normbeeld niet te statisch ziet. Zal het niet aan verandering onderhevig zijn, zoals ook andere normen dat zijn?

De huidige structuur der Caraïbische maatschappijen wordt ongetwijfeld sterk bepaald door het eenzijdig (door het dominante segment aan het lagere segment) overgedragen somatisch normbeeld, doch zal dit overgenomen normbeeld zich bij het lagere segment in de toekomst ongewijzigd handhaven? Wij menen dit te moeten betwijfelen. O.i. ligt

een ontwikkeling in de richting van een groter zelfbewustzijn en naar een eigen somatisch normbeeld bij de gekleurde segmenten in de lijn van verwachtingen, mede gezien de politieke ontwikkeling en de economisch verbeterde positie van het gekleurde segment in verschillende van deze maatschappijen.

Bij de beschouwingen over de toekomstige ontwikkeling van de intersegmentaire verhoudingen in deze maatschappijen zal men in ieder geval meer rekening moeten houden met de mogelijke dynamische aspecten van het somatisch normbeeld. Mocht men ons willen tegenwerpen, dat dit een onmogelijke opgave is, gezien het moeilijk voorspelbare karakter van deze dynamiek, dan mogen wij slechts opmerken dat men zich dan van dergelijke futuristische beschouwingen moet onthouden.

Sociologie als wetenschap dient zich per slot van rekening in eerste instantie met de analyse van de sociale werkelijkheid van nu bezig te houden en niet met speculaties omtrent de toekomstige ontwikkelingen daarvan. En juist voor deze analyse van de sociale werkelijkheid in de gesegmenteerde maatschappijen heeft Hoetink de sociologie zeer bruikbare begrippen aan de hand gedaan.

R. A. RÖMER

DR. S. VAN DER KWAST, *Incest, een oriënterend onderzoek*. J. A. Boom & Zn., Meppel, 1963. 224 blz. Prijs ?

Met dit geschrift verkreeg de auteur de doctorshoed, hem opgezet door degen, die in dit handelsexemplaar het voorwoord schreef, de Groningse hoogleraar in de psychiatrie, professor Baan.

Het is dus een medisch geschrift, dat intussen in een tweetal hoofdstukken een overzicht geeft van wat de culturele antropologie over het incest-probleem („one of the darkest and most difficult in the whole history of society”, Frazer) in de loop van de tijd te zeggen heeft gehad. Ik vergis me wel niet, wanneer ik aanneem dat de volkenkundigen speciaal in de „medische” hoofdstukken geïnteresseerd zullen zijn. Zij zullen benieuwd zijn de psychiater te horen over de gevallen, waarmee hij in zijn praktijk te maken kreeg.

In de culturele antropologie is incest een veel ruimer begrip dan in het

gewone, of criminologische of psychiatrische spraakgebruik. Daarbij komt nog, dat de forensische psychiatrie alleen met bepaalde vormen van incest te maken krijgt. Zo lezen wij: „Doordat de incest van moeder en zoon en die van broer en zuster slechts zelden strafrechtelijk vervolgd worden, moest ons onderzoek zich . . . tot de incest van vader en dochter beperken.” Daarbij komt dan natuurlijk, dat een (groot?) aantal gevallen van incest de strafrechter niet bereikt, mede omdat incest van volwassenen onderling naar onze wet niet strafbaar is. Wel bespreekt de auteur (m.i. terecht) verhoudingen tussen een stiefvader met zijn stiefdochters (voor-kinderen van zijn vrouw). Het aantal gevallen dat de basis van het eigen onderzoek uitmaakte was dertig. Door dit alles en eveneens door het feit, dat wij veel meer horen over het type van de vader-delinquent, dan van de (stief)dochters, is, wat wij van de incest in Nederland en van de incestueuzen weten, zeer beperkt. Intussen blijkt toch duidelijk dat incest het gezinsleven ruineert ook in die gevallen waarin de vaders, op zich zelf beschouwd, toch geen psychiatrische gevallen zijn.

Met al de beperkingen, die inhaerent zijn aan een studie als deze, is het boek van Dr. Kwast ook voor de cultureel antropologen, die, evenals trouwens de auteur zelf, zo graag veel meer zouden weten, waardevol. Het laatste hoofdstuk (Epikritische opmerkingen) waarin de schrijver weer op de etnologische theorieën teruggrijpt is daarbij vooral interessant.

H. TH. FISCHER

H. R. H. PRINCE PETER OF GREECE AND DENMARK, *A study of Polyandry*. Mouton & Co, The Hague, 1963. 601 pp., 47 plates. Price f 68,—.

In a substantial volume of nearly 600 pages H. R. H. Prince Peter of Greece and Denmark, well known as the specialist par excellence in polyandry, gives us the results of his many years' study of this subject. It is an anthropological study, which will be followed by a further publication on the psychological findings which he made during his fieldwork. The book reviewed here, consists of two parts, to wit a

theoretical (cross-cultural) and a descriptive one, the latter containing the author's own fieldwork in India, Ceylon and Tibet.

This second part, understandably the largest of the book (468 pages), we find in Section II (The ethnographic study). It contains, besides many new data, additions to and commentaries on former studies of polyandrous societies. In it the author often enters into details giving informations about e.g. a single polyandrous family.

In Section I ("The theoretical background") and III ("The resultant conclusions") we find his theoretical speculations. As a matter of course we find here an answer to the basic question: "What is polyandry?" Without this it would be impossible to write a study of this idea. The author makes it very clear what he means by the word polyandry: "Polyandry: the marriage of one woman to more than one man" (p. 21). On page 24 he repeats once more that polyandry is a marital custom. "If it is found that one woman and a plurality of men are joined in a marital union, it can definitely be said that polyandry exists. If on the other hand, this is not the case, and the bond which unites the parties does not correspond to the definition of marriage which I have given above, then it will be necessary to concede that they are living in *cicisbeism* or in another sexual relationship distinct from true polyandry."

Thus polyandry in this book is only there where the woman and two or more men are united by a bond which corresponds to what is called a marriage by the author. "In accordance with the terminology which I propose to use", he writes, "it is apparent now that what makes polyandry and polygyny differ from *cicisbeism* and concubinage is marriage. The two first institutions are polygamous, while the two second are not".

But what is a marriage? Although numerous definitions have been given, there was none which could satisfy Prince Peter. He writes (p. 23) "I must admit that I have found it difficult myself to make use of any of the existing definitions, these being generally unsatisfactory for and unsuited to the purpose of this study." Therefore he found it necessary to re-define marriage.

In my opinion there is little point in repeating this new definition here. We know that according to the author polyandry and polygyny are specific marital unions and that he chose a definition of marriage suited to the purpose. Moreover it is hardly to be expected that others will be satisfied by his definition. For them it will be only one of the

"numerous definitions" and this will be the more the case if we know that the author himself in 1956 (*Man*, 46) gave another definition which now already seems to be unsatisfactory to him.

Definitions are important in any discussion. It is unimportant, however, to continue discussing definitions. To appreciate and understand Prince Peter's book it is only necessary to know what he understands by marriage and polyandry. Although personally being of the opinion that polyandry and polygyny both are forms of plural mating and that they are not *per se* forms of marriage, I nevertheless did profit by the book concerned. Moreover the real situations are often of such a complexity that, using whatever definition, there often will remain a hesitation in naming a specific form of sexual union.

Thus Prince Peter, on the ground of the literature on the Marquesas, finds polyandrous marriages there, while I myself, even if accepting his definition of marriage, do not see a marriage in the sexual union between the Marquesan woman and a plurality of men. On pages 507 and 508, for that matter, the author states that besides polyandrous marriages he recognises on the Marquesas conjoint-marriage, cisisbeism and "passing connections between one woman and more than one man".

In a Tibetan family of Kalimpong he found a marriage first of one and then later of two women and three brothers. He has to state, however, that only one of the brothers was called "father" of the children, the other ones being called "uncles", while, as he writes, according to Tibetan cultural norms all the brothers were their sociological fathers (p. 460 and 461).

His definition of polyandry, Princ Peter writes (p. 508), makes it nevertheless possible to distinguish between "true polyandry" and the other forms of cohabitation of one woman and a plurality of men which should not be indiscriminately looked upon as part and parcel "of the same thing".

After having considered at length the possible causes of the origin of polyandry the author comes to the following anthropological theory. A difficult and insecure natural environment imposes a strenuous economic and social organization requiring a unity and solidarity of the sibling group and occasionally between father and sons. In both cases incestuous desires find considerable satisfaction, for a man has intercourse either with his "sister-in-law" or with his "stepmother" or "daughter-in-law". Homosexual trends may also be advanced as an explanation. And thus he comes to the following sentence: "Polyandry is a latent

male homosexual and near-incestuous form of the marital institution, correlated with excessive economic and social pressure on the nuclear family of peoples living in a difficult natural or social environment, provided no special cultural norm is opposed to it" (p. 569).

In reply to the questions: "Why are some peoples polyandrous and others not" and why are polyandrous marriages so rare in comparison with polygynous ones (p. 570) the author's answer is: "Because of the fact that the necessary conditions for the emergence of polyandry are not present everywhere and indeed do not often occur." H. R. H. Prince Peter will, I hope, understand that nevertheless I prefer my own answer.

One final remark. The publisher must be complimented on the form of this publication. The get-up is really excellent. The more I regret that an index is wanting, while I personally need at least three of the sort, to wit, an index a) of authors cited, b) of subjects treated, and c) of names of regions and societies. I hope that this serious omission which is a real handicap for the reader can be remedied somehow.

H. TH. FISCHER

DR. F. SIERKSMA, *De Roof van het Vrouwengeheim*.
 Uitgeverij Mouton & Co, 's-Gravenhage 1962. 199 pp.
 Prijs f 9,50.

Het verschijnsel, waarover het boek handelt, zijn de geheime rituelen der mannen. In vele streken vindt men die rituelen begeleid door een mythe, waarin verteld wordt, dat het geheim dier rituelen aanvankelijk in het bezit der vrouwen was, maar door de mannen werd geroofd. Dat is de roof van het vrouwengeheim, tevens de oorsprong van de naar mijn smaak te opzichtige titel van het boek. De schrijver licht ons in omtrent een aantal stammen, waar deze mythe een rol speelt. Hij doet ons geen mededeling over stammen, waar dit verklaringsmotief, ondanks het voorkomen van geheime rituelen, ontbreekt. Hij geeft verder een vlotte, Freudiaans getinte verklaring: de mannen zijn jaloers op de vrouwen; zij souffreren aan „womb-envy” en compenseren hun angst voor de vrouw door een geheim ritueel. Die angst wordt historisch verklaard. De vrouwen zijn de ontdekkers van de

landbouw en verwierven door hun landbouwactiviteit een economisch sterker positie, welke de mannen beducht maakte, dat zij hun overwicht zouden verliezen. Een stoutmoedige hypothese, welke de schrijver tracht waar te maken door oppervlakkige analyses en het gebruik van een vloed van dreunende uitspraken en generalisaties. Het spreekt vanzelf, dat de schrijver aanleunt tegen Margaret Mead's *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, waarvan hij de toch al veel te sterk sprekende lijnen nog iets aandikt. Van een kritische behandeling der stof is geen sprake. Zijn ontleningen aan werk van M. Mead en F. E. Williams controlerend, kwam ik tot de ontdekking, dat hij het materiaal zelfs naar eigen mening toebuigt. Men vergelijkte zijn mededeling: „het feit dat de Arapesj bij de coïtus geen orgasme kennen”, p. 44, 45, met Mead, *Sex and Temperament*, p. 81 van de pocket editie: „There is no recognition on the part of either sex of a specific climax in women, and climax in men is phrased simply as loss of tumescence. The emphasis upon mutual readiness and mutual ease is always the dominant one”. Men kan er natuurlijk de conclusie uit trekken, dat orgasme ontbreekt, maar dat heeft Mead, overigens in dit boek niet bang voor snelle conclusies, toch niet aangedurfd. Sierksma wel en die conclusie wordt ons als vaststaand feit opgedist! Nu loopt ieder wel eens wat hard van stapel, maar het is niet langer acceptabel wanneer men daarbij ook mythen onjuist gaat weergeven, gelijk geschied is met de Keraki-mythe van het ontstaan van het bromhout. Men vergelijkte de door Sierksma op p. 97 gegeven voorstelling met het origineel in Williams, *Papuans of the Trans-Fly*, p. 307. Het kwalijke is, dat Sierksma conclusies trekt uit de door hem illegitiem aangebrachte wijziging. Ik wens hier uitdrukkelijk te stellen, dat ik geen ogenblik opzet vermoed. Ik constateer alleen maar gebrek aan discipline, een eenzijdig belichten van feiten, die de theorie kunnen steunen, in het kort, gebrek aan methode. Het boek staat vol van hoogst aanvechtbare generalisaties. Daaronder zijn soms gedachten, waarmee men zijn voordeel kan doen, opmerkingen ook die hout snijden. Maar dit alles maakt geen wetenschap, ook geen populaire wetenschap. Voor steller dezès spreekt het vanzelf, dat in geheime rituelen allerlei erotische momenten een rol kunnen spelen, maar hij wil ze behoorlijk aangetoond zien. Daaraan schort het, zoals het schort aan het nuchtere besef, dat het behandelde mythenmotief allereerst een rationalisatie is van het simpele feit, dat de vrouwen zijn uitgesloten, terwijl ze toch, juist door de erotische componenten van het ritueel,

er in zo menig opzicht nauw bij betrokken zijn. Al wat dit motief verder is moet blijken uit geduldige analyse, niet uit orakeltaal.

Een jaar voor het hier aangekondigde boek verscheen van de hand van Dr. Sierksma een populair-wetenschappelijk boek onder de titel: *Een nieuwe Hemel en een nieuwe Aarde*, dat in dit tijdschrift een niet onverdeeld gunstig onthaal vond (deel 118 pp. 399—402). Deze nieuwe pennevrucht verdient een al even weinig hartelijk welkom. Evenals bij het vorige boek excuseert de schrijver zich voor de populaire vorm zijner verhandeling. Terwijl hij toen suggereerde, dat de moeilijkheid om een wetenschappelijk werk gepubliceerd te krijgen gevolg was van beperkingen, die hier te lande voor een onkerkelijk godsdiensthistoricus gelden, licht hij ons thans in, dat hij voor dit boek geen subsidie kon krijgen, ondanks het feit dat Prof. Jensen te Frankfurt tal van pogingen heeft gedaan om de verhandeling onder dak te krijgen. Objectief gezien kan men de subsidiërende instantie alleen maar gelijk geven. Haar afwijzing is even begrijpelijk als de hulpvaardigheid van Jensen, wiens opvattingen over cultuur en cultuurgeschiedenis bij velen hier te lande ernstige bedenkingen ontmoeten.

J. VAN BAAL

Amir Hamzah Radja Penjair Pudjangga Baru. Tulasan tersebar dikumpulkan dan dengan Kata Pengantar
H. B. JASSIN. Gunung Agung - Djakarta 1962. 223 pp.

The patient and careful conservator of modern Indonesian literature, whose book on Chairil Anwar was reviewed in an earlier volume of this journal (117.3, p. 398), has again rendered a great service to all students interested in this field. There is no doubt that Amir Hamzah was the most important, most interesting and most original of pre-war poets, but our information on his life and work so far was very deficient. The relevant data are scattered over magazines and publications which are often not easily available. The book under review aims at providing the material, indispensable for closer study of Amir Hamzah. Its main part is a re-edition of all of A. H.'s works, original

or translated, which are not included in one of the four books which he published during his life-time, viz. *Njanji Sunji*, *Buah Rindu*, *Setinggi Timur*, *Sastera Melaju dan Radja²nja*. Added to this is a chronological list of the writings by A. H., with the place of first publication, as well as a useful bibliography of writings on A. H. The only thing one regrets in reading this book is that the four publications just mentioned were not included in this edition, as they too are not at all readily available, at least outside Indonesia. In this connection it would have been useful if Jassin had mentioned the subsequent editions of *Njanji Sunji* — and of the other books, if any post-war editions of these exist.

The writings of A. H. are preceded by a long and interesting introduction on A. H. as the king of the Pudjangga Baru poets, in which Jassin has dealt with historical and biographical as well as literary aspects. It is true that the blending of these aspects has its drawbacks, but on the other hand the relevancy of details from his life story to his poetry is made clear in a convincing way on a number of points, e.g. his partly Christian education and his knowledge of the Bible, and his love affair in Java, on which Jassin gives a number of details, although the problem of the girl's identity is still not definitely solved.

Gunung Agung published this book in an attractive form, with some facsimiles of A. H.'s handwriting and two photographs, one of them showing A. H. with his bride in adat-costume. The price printed on the book is Rp. 120.—, but my copy bears a stamp Rp. 175.—. . .

A. TEEUW